

Allah Algısı Açısından 4. ve 5. Sınıf DKAB Ders Programı ve Kitaplarının İncelenmesi

HÜMEYRA NAZLI TAN

MEB, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Türkiye
MEB, General Directorate of Religious Education, Türkiye
humeyranazlitan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0325-7210>

Öz

Allah algısı, çocukluk döneminde oluşmaya başlayan ve zamanla bireyin bütün hayatına etki edebilen oldukça önemli bir algı türüdür. Bu anlamda çocukluk döneminde Allah algısı ile ilgili verilen her türlü eğitim ve öğretim yaşantısı önem kazanmaktadır. Bununla birlikte Allah algısının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) ders programlarında ve kitaplarında nasıl oluşturulduğuna dair ayrıntılı çalışmalara henüz rastlanmamaktadır. Araştırma, bu eksikliği biraz olsun gidermek için DKAB ders programı ve kitaplarını Allah algısı açısından incelemektedir. Bu doğrultuda araştırmanın iki temel hedefi vardır. Birinci hedef, örgün eğitimde ilk defa DKAB dersi görmeye başlayan ve somut işlemler döneminde olan 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin ders kitaplarında nasıl bir Allah tanımlaması ile karşılaştıklarını tespit etmektir. İkinci hedef ise bu tanımlamanın o yaş dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığını ve çocukların olumlu yönde Allah algısı geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığını incelemektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniği ile yürütülmüştür. Araştırma materyalini, 4. ve 5. sınıf DKAB ders programı ve kitapları oluşturmaktadır. Önceden belirlenen dört temel kategori ve araştırma materyalinde Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadeler temel alınarak analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre 4. ve 5. sınıf DKAB ders programı ve kitaplarında içsel süreçler açısından çocuktaki Allah algısını olumlu yönde desteklemeye yönelik bilinçli bir stratejinin belirlenmediği ve İslam inancındaki Allah'a yönelik olumlu bağlanma figürlerine gerektiği kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Allah Algısı, Din Psikolojisi, DKAB Ders Programı ve Kitapları.

An Analysis of the 4th and 5th Grade RCMK Curriculum and Textbooks in Terms of the Perception of God

Abstract

The perception of God is a critical type of perception that begins to form in childhood and can affect the whole life of the individual over time. The perception of God acquired through childhood education is vital. However, no extensive studies on how the perception of God is formed in Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) curricula

and textbooks in Turkey have been conducted. To address this gap in the field, this study examines RCMK syllabus and textbooks in terms of God perception. This study has two main objectives. The first is to determine what kind of God definition the fourth and fifth grade students are exposed to in their formal education. The second is to evaluate whether this definition is appropriate for children's cognitive and affective development levels, as well as whether it is a positive perception of God in terms of psychology of religion.

Qualitative research method and content analysis technique were applied in the study. The research materials included the RCMK curriculum and textbooks for grades 4 and 5. The analysis was based on four predetermined categories and the expressions used in the research material to define God. The study's findings indicate that the fourth and fifth grade religious studies textbooks and curricula suffer from a lack of a strategy to support the child's perception of God and insufficiency of positive attachment figures towards God in teaching sources as proclaimed in Islamic faith.

Keywords: Perception of God, Psychology of Religion, RCMK Curriculum and Textbooks.

Ben kulumun zannı üzereyim. Beni nasıl zannederse ona öyle muamele ederim.¹

Giriş

Kültürümüzde Allah algısı üzerinde etkili olan inanışlardan biri de "Allah'ın, kulun zannı üzerine olduğu ve bu zan üzerine Allah'ın kuluna muamele ettiği" inancıdır. Bu inancın psikolojik alt yapısı incelendiğinde; bireyin tüm dini inançlarını,² benliğini,³ sosyal ilişkilerini⁴ ve yaşam doyumunu⁵ Allah algısına göre gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu anlamda bireyin Allah hakkındaki algısı, onun kaderini belirlemede rol oynayabilmektedir.

Allah algısı en öz tanımıyla bireyin Allah'a ilişkin duygu, düşünce ve tutumları⁶ olarak açıklanabilmektedir. Ancak bu algı türü bireyin kişisel dindarlığından; toplumsal ilişkilerine, benlik gelişimine ve yaşam doyum düzeyine kadar uzanan oldukça geniş bir alana etki etmektedir. Bu anlamda Allah algısı dinin ve sosyal hayatın merkezini oluşturmaktadır. Bu algının olgunlaşmasında bilişsel ve duyuşsal gelişim süreçleri kadar bireye aktarılan öğretilerin de büyük etkileri olduğu bilinmektedir.⁷ Olumlu ve olumsuz yönde Allah algısının gelişmesine sebep olabilecek bu etkilerin sonuçları

¹ el-Buḥārī, et-Tevhīd, 15 (no. 35); Muslim, et-Tevbe, 1, ez-Zikr, 2 (no. 19).

² Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, iii.

³ Peter Benson ve Bernard Spilka, "God image as a function of self-esteem and locus of control," 297.

⁴ Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru," 57.

⁵ Lee A. Kirkpatrick ve Phillip R. Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief," 266-274.

⁶ Ahmet Akın ve Ümran Akın, "Allah Algısı Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliliği."

⁷ Antonie Vergote, "Din, İnanç ve İnançsızlık," 181.

düşünüldüğünde⁸ ve bu algı ile ilgili ilk temellerin çocukluk döneminde atıldığı göz önünde bulundurulduğunda,⁹ çocukluk döneminin bir kez daha dikkatleri üzerine çektiği görülmektedir.¹⁰ Bu bakış açısı aynı zamanda çocukluk döneminde Allah algısı ile ilgili verilen her türlü eğitim, öğretim ve terbiye yaşantısının da incelenmesini gerektirmektedir.¹¹ Bu anlamda din öğretiminin üst amaçlarından biri ilahi olana bağlılığın niteliğini korumak, eğitim ve öğretim yaşantılarını bu yönde planlayarak geliştirmektir. Bu hedefler yapılandırılırken insan psikolojisinin esas fonksiyonları olan bilme-düşünme (cognitive), duygu-istek (affective) ve psikomotor fonksiyonlar da dikkate alınmalıdır.¹² Bu nedenlerle örgün eğitimin ilk basamaklarında okutulan DKAB ders kitaplarında ve programlarında nasıl bir Allah algısının oluşturulduğu, bu algının olası etkileri ve o yaş dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal düzeylerine uygun olup olmadığı konuları, araştırılması ve değerlendirilmesi gereken önemli başlıklar arasında yer almaktadır. Özellikle çocuk psikologlarının bu konuya vurgu yapmaları yani çocukların kavramları tanıma noktasında geliştirdikleri algının önemine dikkat çekmeleri¹³ araştırma konusunun gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda araştırmanın iki temel hedefi bulunmaktadır. Araştırmanın birinci hedefi, örgün eğitimde ilk defa DKAB dersi görmeye başlayan ve somut işlemler döneminde olan 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin ders kitaplarında nasıl bir Allah tanımlaması ile karşılaştıklarını tespit etmektir. İkinci hedefi ise bu tanımlamanın o yaş dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığını ve çocukların olumlu yönde Allah algısı geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığını incelemektir.

1. Tanrı Algısı ve Gelişimi

Bu çalışmada Tanrı kavramı ile teistik bir Tanrı'dan, özellikle İslam dininde kendisine inanılan ve tek Tanrı olarak kabul edilen "Allah" kavramından bahsedilmektedir. Ancak çalışmada hem Tanrı hem de Allah kavramının kullanımına yer verilmiştir. Bunun sebebi, "Tanrı Algısı" ifadesinin literatürde kullanıldığı şekli ile muhafaza edilmek istenmesidir. Ancak araştırma metninin bütününde Tanrı kavramının kullanılması uygun bulunmamıştır. Nitekim araştırmanın inceleme kapsamına aldığı materyalde "Tanrı" kavramı kullanılmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın literatür

⁸ Mualla Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 206-210.

⁹ Kerim Yavuz, "Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 yaş)"41; Mehmet E. Ay, "Çocuklara Allah İnançının Öğretiminde Temel İlkeler," 12.

¹⁰ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi,"137.

¹¹ Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", 138-139; Murat Yıldız ve Vehbi Ünal, "Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki," 18.

¹² Selahattin Parlador, "Din Eğitimi Hedefleri," 87.

¹³ Donald Ratcliff, *Hanbook of Children Religious Education*, 10.

araştırması ile ilgili kısımlarında “Tanrı Algısı”, diğer bölümlerinde ise “Allah algısı” ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

“Algı” kavramına gelindiğinde ise bu kavram; kısaca bilgilerin, duysal uyarıların ya da duyuların anlamlı deneyimlere çevrilmesi olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda öğrenmenin etkisine açık, zaman içinde değişebilen, gelişebilen ve gelişimi ölçülebilen bir yapıya sahiptir.¹⁴ Tanrı’nın algılanması ya da Tanrı algısı olarak ifade edilen algı ise genellikle çocukluk döneminde oluşmaya başlayan¹⁵ ve bireyin kişiliği, dini, ailesi, öğrenim gördüğü okulu ve çevresiyle birlikte şekillendirilebilen bir algı türü olarak açıklanmaktadır.

Tanrı algısı, Tanrı’nın bizatihi kendisi değildir. Vahiyden, dini metinlerden ve gelenekten öğrenilen bir şey olduğu kadar insan tarafından da kurgulanan, imgelenen ve hayal edilen bir şeydir.¹⁶ Tanrı hakkında kutsal kitaplarda, dini metinlerde ve gelenekte sunulan bütün bilgilerin bilişsel boyutta Tanrı kavramının zeminini oluşturduğu ve bununla birlikte çocukluk döneminden itibaren kişilerin Tanrı kavramını kendi psikolojileri, gördükleri eğitim ve kültürel çevrelerinin etkileri ile bütünleştirerek hayatlarına aldıkları bilinmektedir.¹⁷ Yani bu algı biçimi, bireyin kişisel olarak Tanrı’yı nasıl gördüğü ve düşündüğü ile ilgili olup bireyin Tanrı hakkındaki duygu, düşünce ve tutumlarını kapsamaktadır.¹⁸ Bu nedenle tek bir Tanrı olsa da tek bir Tanrı algısından bahsetmek mümkün görünmemektedir.

İnsanın Tanrı ile kurduğu her türlü ilişki aslında insanın zihninde tasavvur ve tahayyül ettiği bir algılama çabası ile gerçekleşmektedir. Bu algı biçimi Tanrı’nın kendisi tarafından oluşturulduğu gibi insan zihni tarafından da oluşturulmaktadır.¹⁹ Psikolojide Tanrı algısının gelişimi ile ilgili açıklamalarda bulunan kuramların genel itibarıyla “bilişsel” ve “ilişkisel” kuramlar olarak ikiye ayrıldığı ifade edilmektedir.²⁰ İlişkisel kuramlar içerisinde en çok;

- Freud’un oğul ile baba tanrı arasında kurduğu ilişki,²¹

¹⁴ Rasim Bakırcıoğlu, “Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü,” 8-10.

¹⁵ Ana-Marie Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*, 7-10.

¹⁶ Mehmet Evkuran, “İslâm düşünce geleneğinde Tanrı tasavvuru,” 51.

¹⁷ Antonie Vergote, “Din, İnanç ve İnançsızlık,” 181.

¹⁸ Ahmet Akın, Ümran Akın, “Allah Algısı Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği.” 0-0

¹⁹ Mahmut Ay, “Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması,” 108.

²⁰ Wayne J. Ruchgy, “The Relationship of Mental Representation of God to Levels of Faith Development,” (Doktora Tezi), 78-79.

²¹ Sigmund Freud, *Totem and Tabu*, 251.

- Bireylerin kendileri ve başkaları arasında kurduğu duygusal bağı temel alan “nesne ilişkileri” kuramı,²²

- Bağlanma sürecindeki bir çocuğun, güvenilir bir dayanağının olduğunu bilmesiyle oluşturduğu güvenli ilişkilerden güvenilir Tanrı algısına kadar uzanan süreci açıklayan “bağlanma kuramı”²³ dikkatleri çekmektedir.

İlişkisel kuramlar içinde değerlendirilebilecek dikkat çeken bir diğer kuram da Oser’in dini yargının gelişimine göre açıkladığı Tanrı algısı modelidir. Oser’a göre dini yargı ve dolayısıyla Tanrı algısı her zaman oluşabilmekte ve gelişebilmektedir. Ancak bu algının değişmesinde ve gelişmesinde önemli olan faktörün kriz dönemleri olduğu ifade edilmektedir.²⁴ Bireyin kriz dönemlerinde baş etme aracı olarak kullandığı derin dini yargıları Tanrı algısı üzerinde etkili olabilmektedir.²⁵

Bu kuramlar kısaca bireydeki Tanrı algısının gelişimini, bebeklikten itibaren insanların diğer canlılar, nesnelere ve başka insanlarla kurdukları ilişkilere ve kriz durumları sırasında geliştirdikleri tutumlara göre açıklamaya çalışmaktadır.

Bilişsel kuramlar açısından Tanrı algısı değerlendirildiğinde ise Piaget’in bilişsel gelişim kuramından yola çıkarak bazı bilim adamlarının Tanrı algısının gelişimini açıkladığı görülmektedir. Piaget’in “bilişsel/zihinsel gelişim” kuramı, bebeklikten itibaren zaman ilerledikçe çocukların; düşünme, kavrama ve problem çözme yeteneklerinde niteliksel bir gelişmenin olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶ Daha sonrasında ise yine Piaget’in “çocuğun ahlaki yargısı” üzerine söyledikleri²⁷ ve Kohlberg’in geliştirdiği “ahlaki yargı gelişimi”²⁸ kuramı, Tanrı algısının bilişsel gelişim kuramları çerçevesinde nasıl geliştiğine dair ipuçları vermektedir. Ancak Piaget’in bilişsel gelişim evrelerine göre Tanrı algısını açıklayan bilim adamlarının başında Goldman,²⁹ Elkind³⁰ ve Harms³¹ gelmektedir. Harms, bu kuramdan yola çıkarak Tanrı algısının gelişimini peri masalları aşaması(3-6 yaş), gerçekçi aşama (7-12 yaş) ve bireysel aşama (13-18 yaş)

²² Donald W. Winnicott, “Playing and Reality,” 1-2.

²³ John A. Bowlby, “Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development,” 5-8.

²⁴ Fritz K. Oser, Paul Gmiinder, *Religious Judgement: A Developmental Perspective*, 34-38.

²⁵ Oser ve Gmiinder, *Religious Judgement: A Developmental Perspective*, 33.

²⁶ Jean Piaget, “Piaget’s theory of cognitive development,” 33-47; Jean Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, 13-20.

²⁷ Jean Piaget, *Çocuğun Ahlaki Yargısı*, 335-360.

²⁸ Lawrence Kohlberg, “The development of children’s orientations toward a moral order I. Sequence in the development of moral thought,” 11-33.

²⁹ Ronald Goldman, “Religious thinking from childhood to adolescence”.

³⁰ David Elkind, “The origins of religion in the child” Review of Religious Research.

³¹ Ernest Harms, “The Development of Religious Experience in Children.”

olarak sınıflandırmıştır.³² Elkind ise bilişsel ihtiyaçlar doğrultusunda bu dönemleri; korunma arayışı dönemi (0-2 yaş), temsil arayışı dönemi (3-6 yaş), ilişki arayışı dönemi (7-12 yaş) ve idrak arayışı (ergenlik) dönemi olarak isimlendirmiştir.³³ Ancak Goldman'ın teorisine bakıldığında Piaget'nin gelişim teorisine en yakın olan teorinin bu teori olduğu görülmektedir. Goldman, teorisini geliştirirken Piaget'nin terminolojisinden yararlanmış ve dini düşünce gelişimini dolayısıyla Tanrı algısı gelişimini bu dönemler çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Goldman'a göre de dini düşünce; sezgisel dini düşünce (0-7 yaş), somut dini düşünce (7/8- 13/14 yaş) ve soyut dini düşünce (13/14 yaş ve üzeri) aşamalarından geçerek gelişimini sürdürmektedir.³⁴ Goldman'a göre çocuktaki Tanrı algısı ilk önce duygusal izlenimlerle şekil almakta ve biçimlenmektedir.³⁵

Bu gelişim modellerine göre çocukların Tanrı algısı genel olarak antropomorfiktir. Yani insana benzetilen bir biçimde ya da insan biçimindedir. Yaklaşık olarak dört yaşlarına gelen bir çocuğun Tanrısı, insan türünün en üst özelliklerine sahip devasa bir varlıktır. Bir kral ya da doğa olaylarını harekete geçiren somut bir kahramandır. Çocuk yedi yaşına geldiğinde Tanrı algısı, soyut ile somut düzey arasındaki bir geçiş döneminde gelişimini sürdürmektedir.³⁶ Ancak Türkiye'de bu yaş dönemi çocuklarda, antropomorfik düşünceden biraz daha uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir.³⁷ Çocuk 11 yaşına geldiğinde ise Tanrı algısı soyut olarak gelişim göstermeye başlamaktadır.³⁸ Ancak bu yaşlarda da (11 ve 12 yaşları arasında) hala karşılıklı ilişki içeren, davranışlar karşısında sürekli ödül ve ceza beklenen yani ödüllendiren ve cezalandıran Tanrı algısının baskın olduğu görülmektedir.³⁹ Çocukların manevi dünyalarının hasar almaması için onların zihinsel gelişimlerine uygun bir Tanrı algısının sunulması ve bu algıyı çocuğa sunacak kimselerin de bu konunun önemini kavramaları gerekli görülmektedir.⁴⁰

Tanrı algısının gelişimi ilişki kuramlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, ilişki kuramların Tanrı algısını ve gelişimini açıklamaya yönelik önemli katkılar sunduğu gözlemlenmektedir. Çocuklarda güven veren, adaleti sağlayan, affeden, bağışlayan, cezalandıran korku ve

³² Ernest Harms, "The Development of Religious Experience in Children," 112-122.

³³ David Elkind, "The Origins of Religion in the Child," Review of Religious Research, 35-42.

³⁴ Ronald Goldman, "Religious Thinking From Childhood to Adolescence," 19-29.

³⁵ Goldman, "Düşünme ve Dine Tatbiki," 426.

³⁶ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 57.

³⁷ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, 175-176.

³⁸ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 57.

³⁹ Eli Gottlieb, "Dini Düşüncenin Gelişimi," 278.

⁴⁰ Mualla Yıldız, "İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgisinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi," (Doktora Tezi), 4-5.

kaygı veren Tanrı algılarının oluşmasında; Freud'un oğul ile baba arasında kurduğu ilişkiden⁴¹, çocuğun diğer varlıklarla⁴² ve kendisine ilk bakım veren kimse⁴³ ile kurduğu iletişime kadar devam eden bütün ilişki modellerinin belirli ölçüde etkili olduğu hatta kriz dönemlerinde geliştirdikleri dini yargıların⁴⁴ bile bu algının gelişimine katkı sağladığı görülmektedir. Bu nedenle çocukların zihinlerinde oluşturdukları Tanrı algısının gelişiminde; ailesini ve eğitim gördüğü okulunu da kapsayan çevresinin etkili olduğu, bu çevrenin duygusal dünyalarını olumlu ve olumsuz yönde yapılandırdıkları hatta Tanrı'ya cezalandırıcı bir nitelik yükleyen aile büyüklerinin ve eğitimcilerin duygusal anlamda çocuğa büyük zararlar verebildikleri yapılan klinik çalışmalarla ortaya konmaktadır.⁴⁵ Bu çalışmalarda çocuklardaki korku ve kaygının, çevrelerindeki yetişkinlerin olumsuz bilgi aktarması nedeni ile ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Aile, okul, sosyal çevre, kitle iletişim araçları, yaşam olayları ve kişilik gibi birçok sebep ve özellikle dini ya da sosyal yönlendirmeler kişinin Tanrı algısını etkilemektedir.⁴⁶

Bağlanma kuramına göre bağlanma modeli, sadece çocukluk dönemini değil yetişkinlik dönemini de etkilemektedir.⁴⁷ Yetişkin yaşamında da "güvenli (kendisine de başkalarına da güvenir), saplantılı (kendisine güvenmez başkalarına güvenir), korkulu (kendisine de başkalarına güvenmez) ve kayıtsız (kendisine güvenir başkalarına güvenmez)" olmak üzere dört çeşit bağlanma stili bulunmaktadır.⁴⁸ İnsanların diğer insanlara bağlanma stilleri ile Tanrı'ya bağlanma stillerinin (Tanrı algılarının) benzer ya da aynı olduğunu ileri süren bilim adamları; güvenli bağlanma modeline sahip olan insanların, kaçınan bağlanma modeline sahip olan insanlara göre daha olumlu yönde Tanrı algısı geliştirebildiklerini ifade etmektedir.⁴⁹ Bu perspektiften insanların bağlanma modellerine bakıldığında; güvenli bağlanma ile olumlu benlik algısı oluşturabilen insanların, Tanrı algısı da olumlu yönde gelişim gösterebilmektedir.⁵⁰

Tanrı algısının gelişimi ile ilgili ortaya konan bilimsel veriler doğrultusunda Tanrı algısının gelişimine etki edebilecek eğitim öğretim

⁴¹ Freud, *Totem and Tabu*, 251.

⁴² Winnicott, "Playing and Reality," 1-2.

⁴³ Bowlby, "Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development," 5-8.

⁴⁴ Oser ve Gmiinder, *Religious Judgement: A Developmental Perspective*, 33.

⁴⁵ Mualla Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, 206-210.

⁴⁶ Hümevra N. Tan, "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi (Eğitimciler Örneği)," (Doktora Tezi), 68.

⁴⁷ Bowlby, "Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development," 162.

⁴⁸ Jude Cassidy ve Phillip R. Shaver, *Handbook of Attachment*, 460-461.

⁴⁹ Kirkpatrick ve Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief," 266-274.

⁵⁰ Tan, "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi," 68.

yaşantılarının yeniden değerlendirilmesi, bireylerin ve toplumların gelişimi açısından önem arz etmektedir.

2. 7-12 Yaş Grubu Çocuklarda Tanrı Algısı

Çocukluk dönemi, bilişsel ve duyuşsal gelişimde ve özellikle davranış ve kişilik gelişiminde ilk temellerin atıldığı, hayatın en önemli evrelerinden biridir. Bu dönemdeki gelişim süreçlerinin içinde aynı zamanda Tanrı algısı da gelişmekte ve bu döneme özgü nitelikler Tanrı algısına da yansımaktadır. Bu bağlamda çocuklarda Tanrı algısının nasıl gelişim gösterdiğinin ve bu gelişimin ne tür özellikler taşıdığına bilinmesi; genelde Tanrı kavramının öğretilmesine, özelde ise Tanrı algısının olumlu yönde geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmada örgün eğitimde çocukların ilk defa nasıl bir Allah tanımlaması ile karşılaştıklarının ve bu tanımlamanın somut işlemler dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığının araştırılması istendiği için özellikle o yaş dönemi çocukların Tanrı algısı gelişimine ve dolayısıyla bilişsel gelişimlerine yer verilmektedir. Bu yaş dönemi, Piaget'in bilişsel gelişim kuramı dönemleri arasından 7-12 yaş grubu içinde değerlendirilebilmektedir. Piaget'in zihinsel gelişim dönemleri sırası ile Duyusal-Motor Dönemi (0-2 yaş), İşlem-Öncesi Dönemi (2-7 yaş), Somut İşlemler Dönemi (7-12 yaş) ve Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve üzeri) şeklinde sıralanmaktadır.⁵¹ Ancak bu dönemler arasına kesin bir çizgi konulması mümkün değildir. Bilişsel gelişim, biyolojik olgunlaşma ile gelişebildiği gibi yaşanan hayat tecrübesi ile de değişebilmektedir. Buna rağmen süre bakımından farklılıklar olsa da her çocuk aynı dönemlerden aynı sıra ile geçmektedir.⁵²

7-12 yaş somut işlemler dönemi, çocukların zihinsel gelişiminde kesin bir dönemeç oluşturmaktadır. Bu dönem, davranışın toplumsallaşmasında mantıksal ve ahlaki eşgüdümüne ilk adımların atıldığı oldukça önemli bir süreçtir.⁵³

Bu dönemdeki çocukların Tanrı algıları incelendiğinde, bu algının Piaget'nin somut işlemler dönemi bilişsel özellikleriyle genel olarak örtüştüğü gözlemlenmektedir.⁵⁴ Yani bu dönemdeki çocukların Tanrı algıları daha çok antropomorfik bir özellik taşımaktadır. Ancak bu dönemin ilk yılları ile son yılları karşılaştırıldığında bu yıllar arasında farklılıklar

⁵¹ Piaget, "Piaget's theory of cognitive development," 33-47; Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, 15-16.

⁵² Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, 30-31.

⁵³ Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, 57.

⁵⁴ Muhammed Ü. Öztabak ve Suat Altıntaş, "Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi.", 48.

olabilmektedir.⁵⁵ Tanrı'nın bütün sıfatları genel olarak değerlendirildiğinde, bu yaş dönemindeki çocuklarda genellikle somut işlemler dönemi bilişsel özelliklerin baskın olduğu, bir kısmının kullandıkları ifadeler soyut işlemler dönemi özellikleri taşısa bile bunların dinî eğitimin etkisiyle ezberlenmiş kalıplar olduğu (örneğin eşi ve benzeri yoktur sıfatları gibi) ifade edilmektedir.⁵⁶ Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar bu yaş dönemi çocukların zihinlerinde de soyut Tanrı algısını kavrama yeteneğinin olabileceğini öne sürmektedir.⁵⁷

Tanrı algısının bu dönemde halkın geleneksel fikirlerinin bir tasviri gibi ortaya çıktığı, daha çok antropomorfik ve benmerkezci olmaya eğilimli olduğu görülmüştür. Daha sonraları ise Tanrı'ya ait atıfların; "her şeye gücü yeten, korkutucu, gayri şahsi, adil, seven, gizemli ve güvenilir" şeklindeki atıflara dönüştüğü ve zihinsel yeterliliğin artmasıyla Tanrı'ya inanma eğiliminin ve Tanrı sevgisinin de arttığı gözlemlenmiştir.⁵⁸ Harms bu dönemi "gerçekçi evre" olarak tanımlamaktadır.⁵⁹ Çocuklar bu dönemde çevrelerinden edindikleri bilgi, tecrübe ve deneyimlerin de etkisiyle artık kendi Tanrı algılarını oluşturmaya başlamaktadır.

Somut işlemler dönemine özgü niteliksel özelliklerin Tanrı algısına da yansımaları nedeniyle bu noktada birkaç hususa dikkat edilmesi gerekli görülmektedir. Bu dönemdeki çocukların Tanrı algısında, somut işlemler dönemine has niteliksel bir özellik olarak daha çok yargılayıcı ve cezalandırıcı bir Tanrı algısının var olduğu görülmektedir.⁶⁰ Affedici ve bağışlayıcı Tanrı algısının bu dönem çocukları arasında oldukça düşük düzeylerde olduğu tespit edilmiştir.⁶¹ Ailenin, eğitim ve öğretim süreçleri gibi çevresel faktörlerin Tanrı algısının gelişiminde etkili olduğu düşünüldüğünde,⁶² baskı ve korku ile eğitilmiş bir çocuğun Tanrı algısında genellikle cezalandırıcı yönün ağır basması beklenebilmektedir. Bu yaş dönemindeki çocuğun henüz Tanrı hakkında soyut düzeyde bir bilgiye tam olarak sahip olamaması, onun kendisine aktarılan cezalandırıcı Tanrı algısını kabullenmesine sebep olabilmektedir. Böylece kullarını seven, affeden ve sayısız iyiliklerde bulunan Tanrı, çocuğun zihninde korkulan ve ceza veren

⁵⁵ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 170.

⁵⁶ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 179, 200-201.

⁵⁷ Rümeyza N. Doğan, "God and Child: Children's God Concept and Deadlock of Cognitive Stage Theories," 54; Semra. A. Yılmaz, "İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru: İstanbul/ Esenler İlçesi Örneği," (Yüksek Lisans Tezi), 77-78.

⁵⁸ Ronald Goldman, "Düşünme ve Dine Tatbiki," 438,439.

⁵⁹ Ernest Harms, "The Development of Religious Experience in Children," 112-122.

⁶⁰ Gottlieb, "Dini Düşüncenin Gelişimi," 278.

⁶¹ Amanda M. Thackeray, "Children's Relational Perceptions of God," (Doktora Tezi), 119.

⁶² Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, 254-255.

bir Tanrı olarak algılanabilecektir.⁶³ Bu bilgi ve eğitim türü onun hem duygularına gelişimine⁶⁴ hem de manevi iyi oluşuna⁶⁵ zarar verebilmektedir. Dini kişiliğin temellerinin atıldığı çocukluk döneminde dini eğitimin temellerinin de Allah sevgisi esas alınarak atılması önerilmektedir. ⁶⁶ Bilişsel dönemlerin nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda bu gereklilik bir kez daha önem kazanmaktadır.

3. Araştırmanın Problemi

Tanrı algısı, çocukluk döneminde oluşmaya başlayan⁶⁷ ve zamanla bireyin bütün hayatına etki edebilen oldukça önemli bir algı türüdür. Tanrı algısı oluşurken bireyle kurulan ilişki modelleri,⁶⁸ ona öğretilen dini temsiller ve Tanrıya yönelik atıflar, bireydeki Tanrı algısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.⁶⁹ Yapılan bilimsel araştırmalara göre olumlu yönde geliştirilen Allah algısının, hayatın bütün alanlarına olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir.⁷⁰

Bu algıya sahip olan insanların Allah'a kaygılı bir şekilde bağlanmış insanlara göre daha yüksek bir yaşam doyumuna⁷¹ ve benlik değerine sahip oldukları,⁷² daha huzurlu oldukları ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde daha hoşgörülü davrandıkları,⁷³ daha sıkı sosyal ilişkilere girdikleri, sosyal ve duygusal olarak daha pozitif bir hayat sürdürdükleri⁷⁴ gözlemlenmektedir. Tanrı algısı, aynı zamanda insanlar arası ilişkilerin özünü oluşturan değerlerin de odağını oluşturmaktadır.⁷⁵ Bu sebeple bebeklikten itibaren geliştirilen tüm yaygın ve örgün eğitim ve öğretim yaşantılarında; bireyin inandığı Tanrı'ya karşı olumlu bir algının geliştirilmesi, O'nunla güven ekseninde bir ilişki inşa edilebilmesi ve bu sürecin doğru bir şekilde

⁶³ Mehmet E. Ay, "Çocuklara Allah İncancının Öğretiminde Temel İlkeler," 14-15.

⁶⁴ Mustafa Tütüncü, "Çocukta Duygu ve Heyecan Eğitimi," 276.

⁶⁵ Tan, "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi," 67-70.

⁶⁶ Ahmet Albayrak, "Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği," (Yüksek Lisans Tezi), 143.

⁶⁷ Ana-Marie Rizzuto, The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study, 7-10.

⁶⁸ Winnicott, "Playing and Reality," 1-2: Bowlby, "Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development," 5-8.

⁶⁹ Özlem Güler, "Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu," (Yüksek Lisans Tezi), 17.

⁷⁰ Tan, "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi," 70.

⁷¹ Kirkpatrick ve Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief," 266-274.

⁷² Benson ve Spilka, "God image as a function of self-esteem and locus of control," 297.

⁷³ Beck, Richard. "God as a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration," 125.

⁷⁴ Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru," 57.

⁷⁵ Evkuran, "İslâm düşünce geleneğinde Tanrı tasavvuru," 50.

planlanması son derece önemli⁷⁶ görülmektedir. Bu anlamda çocukluk döneminde Allah algısı ile ilgili verilen her türlü eğitim ve öğretim yaşantısı da önem kazanmaktadır. Bununla birlikte Allah algısının DKAB ders programlarında ve kitaplarında nasıl oluşturulduğuna dair ayrıntılı çalışmalara henüz rastlanılmadığı ve bu konunun ihmal edildiği gözlemlenmektedir. Araştırmanın temel problemini oluşturan bu eksikliğin ve ihmalin biraz olsun giderilebilmesi için çalışmada DKAB ders programı ve kitapları Allah algısı açısından incelenmektedir.

Araştırmanın bir alt problemi ise İslam inancının Allah algısını olumlu yönde destekleyen doktrinlerine DKAB ders programında ve kitaplarında ne oranda ve ne şekilde yer verildiği ve bu doktrinlerin o yaş dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığı konularının araştırılmasına duyulan ihtiyaç ve gereksinimdir.

Özellikle din eğitimi ve öğretiminin bu konuya daha hassas bir gündem ayırması, İslam inancı açısından da son derece önemli ve gerekli görülmektedir. Nitekim Tanrı'ya bağlanma teorileri incelendiğinde bu konunun genellikle Hıristiyan inancına göre geliştirildiği gözlemlenmektedir. Ancak İslam teolojisindeki;

- Şefkatli, güven veren, her yerde hazır ve nazır bir yaratıcı ve bağlanma figürü olarak inanılan Allah'ın güzel isimleri ve ilahi sıfatları,
- Allah'ın peygamberleri ve kulları ile arasındaki dinamik bağlılık ilişkilerine işaret eden Kur'an kıssaları,
- Allah ile kulları arasındaki şefkatli ve güven verici ilişkiyi vurgulayan Kuran ayetleri,
- Allah'ın merhametli ve destekleyici bir bağlanma figürü olduğunun altını çizen ilahi sözler ve nebevi ilhamlar,
- Kişinin Allah ile olan derin ve dinamik ilişkisini ortaya koyan dua örnekleri.

Olumlu bağlanma figürlerine İslam'ın ne kadar değer verdiğini gözler önüne sermektedir.⁷⁷ İslam teolojisindeki bu doktrinler İslam maneviyatında Allah'a olan bağlılığın niteliğini göstermektedir. Bu anlamda İslam inancı, Allah algısının olumlu yönde gelişim göstermesini destekleyen çok güçlü doktrinlere sahiptir.

Allah algısının olumlu yönde gelişim göstermesinde etkin olan bağlanma örüntüleri incelendiğinde; güvenli bağlanma gelişiminin çevresel faktörlere bağlı olduğu ve çevre faktörünün güvenli bağlanma üzerinde büyük bir

⁷⁶ Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", 138-139; Murat Yıldız ve Vehbi Ünal, "Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki," 18.

⁷⁷ Ghobary Bonab ve diğerleri, "Attachment to God in Islamic spirituality," 77-78.

etkiye sahip olduğu görülmektedir. Hatta bu güç değerlendirilirken kalıtsallık bileşeninden bile bahsedilememektedir. Her ne kadar mizaç büyük ölçüde genetik bir yapı olarak tanımlansa da mizaç farklılıkları nedeniyle bazı çocukların annelerine ve dolayısıyla Allah'a güvenli bir şekilde bağlanmasına ve diğerlerinin endişeli ya da kaygılı bir şekilde bağlanmasına önceden yazgılı olduğunu gösteren hiçbir kanıt henüz bulunamamıştır.⁷⁸ Kalıtımın etkin olmadığı bu algı gelişiminde ilişkisel ve bilişsel etkenlerin kontrol edilebilmesi, Allah algısının da olumlu yönde gelişim gösterebilmesine olanak tanımaktadır.

İlişkisel ve bilişsel etkenlerin kontrol edilebilmesiyle Allah algısının olumlu yönde gelişim gösterebilmesinin imkan dahilinde olması; ailenin, çevrenin ve dolayısıyla eğitimin rolünü yadsınamaz şekilde gözler önüne sermektedir. Bu anlamda bireylerdeki Allah algısı; aile, çevre ve eğitimin doğru yaklaşımları ile olumlu yönde gelişebilmektedir. Eğitim; çevre ve aile ile birlikte değerlendirildiğinde bu sacayağının en önemli bölümünü ve etki alanını oluşturmaktadır.

4. Yöntem

Bu araştırmada 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında ve programlarında nasıl bir Allah algısının oluşturulduğu araştırılmaktadır. Daha sonrasında ise bu algının o yaş dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığı ve çocukların olumlu yönde Allah algısı geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığı incelenmektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için araştırmaya uygun bir yöntem olarak nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniğı tercih edilmiştir. Bu yöntem ve teknik; ilgi, algı ve davranışların belirlenmesi ve tanımlanması için uygun bir yöntem olarak kabul edilmektedir.⁷⁹ İçerik analizinde amaç, verileri olduğu gibi betimlemenin ötesinde verilerin içinde gizli kalmış asıl anlam, kavram ve tanımlamaları ortaya çıkarmaktır.⁸⁰ Bu doğrultuda 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında ve programlarında nasıl bir Allah algısının oluşturulduğunu tespit etme amacına hizmet edecek uygun bir yöntem olarak nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniğı tercih edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen program ve ders kitapları, araştırmacı tarafından metin düzeyinde incelenmiş, metinlerde Allah'ı tanımlamak için kullanılan bütün ifadeler düzenlenerek listelenmiş, kodlanmış ve frekans sayıları ile birlikte kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler frekans analizi ve kategorisel

⁷⁸ Mary D. Ainsworth, "Patterns of infant-mother attachments: antecedents and effects on development," 788.

⁷⁹ Şener Büyüköztürk ve diğerleri "Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri," 259.

⁸⁰ Ramazan Cansoy ve Muhammet E. Türkoğlu, "Verilerden Anlam İnşa Etme Süreci," 151.

analiz tekniği ile analiz edilerek bir değerlendirmeye gidilmiş ve bir sonuca ulaşılmıştır.

4.1. Araştırmanın Materyali

Araştırmanın materyali belirlenirken öğrencilerin bilişsel algı ve gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak özellikle ilkököl 4. sınıf ve ortaoköl 5. sınıf düzeyi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programı ve kitapları tercih edilmiştir. Örgün eğitimde ilk defa DKAB dersi ilkököl 4. sınıfta başlamaktadır. Somut işlemler dönemi olarak nitelendirilen bilişsel gelişim süreci de genel olarak ilkököl 4. ve ortaoköl 5. sınıf düzeylerine denk gelmektedir. Bu iki sınıf düzeyi haricindeki ortaoköl ve lise ders programı ve kitapları araştırmanın dışında bırakılmıştır. Bu tercihin sebebi; örgün eğitimde ilk defa Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi görmeye başlayan ve somut işlem döneminde olan öğrencilerin nasıl bir Allah tanımlaması ile karşılaştıklarının araştırılmak istenmesidir. Aşağıdaki tabloda araştırmaya dâhil edilen ders programlarının ve kitaplarının listesi, sınıf düzeyleri ve yayınevleri ile birlikte verilmektedir.

DKAB Programı ve Ders Kitaplarının İsmi	Sınıf Düzeyi	Yayınevi
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ⁸¹	İlkoköl 4. Sınıf	MEB
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ⁸²	Ortaoköl 5. Sınıf	MEB
İlkoköl Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı ⁸³	4. Sınıf	MEB
Ortaoköl ve İmam Hatip Ortaokölu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı ⁸⁴	5. Sınıf	MEB

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Program ve Ders Kitaplarının Listesi

4.2. Araştırmanın Kapsamı, Veri Toplama Araç ve Teknikleri, Verilerin Analizi

Araştırma, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son olarak 2018 yılında hazırlanan ve yürürlüğe giren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilkököl 4. sınıf ve

⁸¹ "İlkoköl 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı," Öğretim Programları Din Öğretimi Genel Müdürlüğü MEB, <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>

⁸² "Ortaoköl 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı," Öğretim Programları Din Öğretimi Genel Müdürlüğü MEB, <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>

⁸³ Hulusi Yiğit ve diğerleri, *İlkoköl 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 1-134.

⁸⁴ Hulusi Yiğit ve diğerleri, *Ortaoköl 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 1-139.

ortaokul 5. sınıf ders programlarını ve kitaplarını kapsamaktadır. Bu kapsamda programda ve ders kitaplarında yer alan ve Allah'ı tanımlamak için kullanılan bütün ifadeler araştırılmıştır. Araştırma sonucunda programda ve ders kitaplarında geçtiği tespit edilen bu ifadeler araştırma amacına uygun bir şekilde kodlanarak ve kategorilere ayrılarak tablo ve grafiklerde gösterilmiştir. Bu şekilde ders programları ve kitaplarında Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadelerden hangilerine daha çok yer verildiği ya da hangi ifadelere ve tanımlamalara hiç değinilmediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle kullanılan tablolarda frekans bilgilerine de yer verilmiştir. Gerçekleştirilen frekans analizi ve kategorisel analiz ile araştırma materyalinde Allah'ı tanımlamak için kullanılan bütün ifadelerden yola çıkılarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5. sınıf ders programları ve kitaplarında genel olarak nasıl bir Allah algısının oluşturulduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Bu araştırma, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son olarak 2018 yılında hazırlanan ve yürürlüğe giren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5. sınıf ders programları ve kitapları ile sınırlıdır.
- Bu çalışma, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5. sınıf ders programları ve kitaplarında Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile sınırlıdır.

4.4. Kategorilerin Oluşturulması ve Kodlama Süreci

Bu süreçte ilk olarak kategorileri oluşturacak farklılıkları, benzerlikleri ya da ortaklaşmaları belirlemek amacı ile “açık kodlama” işlemi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle “Allah” kavramı anahtar kelime olarak belirlenmiş, program ve kitaplarda bu kavrama ait tanımlamalardan yola çıkılarak elde edilen ifadelerden kodlamalar ve tablolar oluşturulmuştur. Ayrıca programların ve kitapların tamamı metin düzeyinde incelenerek bu anahtar kelimenin yanı sıra araştırma materyalinde kullanılan Allah'ın diğer bütün isimleri ve sıfatları da bu işlemlere dâhil edilmiştir.

Kategorilerin oluşturulması aşamasında ise araştırmanın amacı doğrultusunda araştırma materyalinde genel olarak oluşturulan Allah algısının (Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadelerin), somut işlemler dönemindeki çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığını ve çocukların olumlu yönde Allah algısı geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığını tespit etmeye yönelik *dört kategori* belirlenmiştir. Bunların ikisi araştırma materyalinde genel olarak oluşturulan algının, çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olup olmadığını ortaya çıkarmaya yönelik olarak “Antropomorfik Tanrı algısına yakın

ifadeler” ve bu algının karşıtı olarak “İnsana benzemeyen/Kutsal Tanrı algısına yakın ifadeler” şeklinde belirlenmiştir. Diğer ikisi de çocukların olumlu yönde Allah algısını geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya çıkarmaya yönelik olarak “seven, yakın olan ve olumlu Tanrı algısına yakın ifadeler” ve “korkutan, uzak olan, cezalandıran Tanrı algısına yakın ifadeler” şeklinde belirlenmiştir. Çocukların olumlu yönde Allah algısını geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya çıkarmaya yönelik kategorilerin oluşturulmasında Özlem Güler’in geliştirdiği Tanrı algısı ölçeğinin alt boyutları temel alınmıştır.⁸⁵

4.5. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışmaları

Araştırmada geçerliliğin ve güvenirliliğin sağlanması amacıyla mükerrer kodlamalar önlenmeye çalışılmış bu amaçla Allah’ın Arapça ve Türkçe isimleri bir kod olarak değerlendirilmiştir. Kodlar ve frekans değerleri tekrarlı bir şekilde gözden geçirilerek kayıt altına alınmıştır. Nitel araştırmalarda güvenilirliği arttıran unsurlar arasında çalışılan ortamdaki her şeyin kayıt altına alınması ve her bir aşamanın detaylı olarak tanımlanması yer almaktadır.⁸⁶ Bu amaçla araştırmanın güvenirliliğini arttırmak için araştırma materyalinin tamamı Allah algısına yönelik detaylı bir şekilde incelenmiş ve Allah’ı tanımlamak için kullanılan bütün ifadeler kayıt altına alınmıştır. Araştırma verilerinin tamamı araştırma materyali olarak belirlenen program ve ders kitaplarından elde edilmiştir. Elde edilen veriler frekans analizi ve kategorisel analiz tekniği ile analiz edilmiştir.

5. Bulgular

Bu araştırmada, belirlenen ders programlarında ve kitaplarında oluşturulan Allah algısı hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek amacı ile nitel bir analiz yapılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda analiz öncesi belirlenen ders programları ve kitapları metin düzeyinde incelenmiştir. Programda ve kitapta yer alan Allah’ın sıfatları, isimleri ve Allah’ı tanımlamaya yönelik bütün ifadeler kodlanarak listelenmiş ve araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen kategoriler doğrultusunda analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Bu analiz, araştırma materyali olarak belirlenen program ve ders kitaplarındaki Allah’ın sıfatları, isimleri ve Allah’ı tanımlamaya yönelik bütün ifadeleri kapsamaktadır. Aşağıdaki tablolarda program ve ders kitaplarında geçen üniteler ve Allah’ı tanımlamak için kullanılan ifadeler sunulmaktadır. Allah’ı tanımlamak için kullanılan ifadeler kodlar ve kategoriler şeklinde tablolarda gösterilmektedir. Program ve ders kitaplarında geçen ünitelerin

⁸⁵ Özlem Güler, Tanrı Algısı Ölçeği (TA): “Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması,” 131.

⁸⁶ Büyüköztürk ve diğerleri “Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,” 264.

verildiği tablolar ise Allah'ı tanımlamaya ayrılan ünitelerin ve konuların değerlendirilmesine yöneliktir.

Ünite İsimleri

1. Günlük Hayattaki Dinî İfadeler
2. İslam'ı Tanıyalım
3. Güzel Ahlak
4. Hz. Muhammed'i Tanıyalım
5. Din ve Temizlik

Tablo 2. İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Üniteleri

Tablo 2 incelendiğinde 4. sınıf öğretim programında Allah'ı tanımlamak için ya da Allah algısına yönelik hazırlanmış müstakil bir ünitenin bulunmadığı gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi İlkokul 4. Sınıf Öğretim Programı" genel olarak incelendiğinde; "Günlük Hayattaki Dini İfadeler" ünitesinin içinde Allah'ın zati ve subuti sıfatlarına girilmeden Allah konusunun anlatılması gerektiği kazanım ve açıklamalar bölümünde yer almaktadır.⁸⁷ Subhaneke duası, Euzu besmele, Amentu Duası, Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehadet ve Fatıha suresinde geçen Allah'ın sıfatlarına da değinilmektedir.

Ünite İsimleri

1. Allah İnancı
2. Ramazan ve Oruç
3. Adap ve Nezaket
4. Hz. Muhammed ve Aile Hayatı
5. Çevremizde Dinin İzleri

Tablo 3. Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Üniteleri

Tablo 3 incelendiğinde 5. sınıf öğretim programında Allah'ı tanımlamak için ya da Allah algısına yönelik olarak hazırlanmış müstakil bir ünitenin yer aldığı görülmektedir. Bu ünite yıllık ders saati sayısının % 25'ini oluşturmaktadır.⁸⁸ "Allah İnancı" isimli bu ünite incelendiğinde; açıklamalar kısmında Allah'ın isimleri tanıtılırken öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin dikkate alınmasının, Allah'ın isimlerinin, ayet ve hadisler başta olmak üzere edebi metinler aracılığıyla dolaylı olarak verilmesinin ve Allah

---

⁸⁷ "İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı," 16.

⁸⁸ "Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı," 13.

sevgisini esas alan; müsamahakâr, tedriciliği önceleyen, öğrencilerin dikkatini çevresine yönlendiren bir yaklaşımın tavsiye edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca “kültürümüzde Allah sevgisini yansıtan edebi metinlerin yanı sıra sanat eserlerinden de yararlanır.” açıklaması yer almaktadır.⁸⁹ Allah inancı ile ilgili bu ünitenin kazanımları sırası ile şunlardır;

Mükemmel düzen ile Allah'ın varlığı ve birliği arasında ilişki kurar. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu fark eder. Allah'ın Rahman ve Rahim isimlerinin yansımalarına örnekler verir. Allah'ın her şeyi işittiğinin, bildiğinin, gördüğünün ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olur. Allah'a imanın, insan davranışlarına etkisini fark eder. Duanın anlamını ve önemini örneklerle açıklar. Hz. İbrahim'in (a.s.) tevhid davetini özetler. İhlâs suresini okur, anlamını söyler.⁹⁰

Genel olarak 5. sınıf programında ayrıca; Esmâ-i Hüsnâ, Tevhid, Rabbena duaları, Tahiyat duası, Lokman suresi 12-19. ayetler, Kevser suresi ve Kunut dualarında geçen Allah'ın sıfatlarına da değinilmektedir.

---

⁸⁹ “Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı.”, 21.

⁹⁰ “Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı.”, 21.

Kategoriler	F	%	Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler (Kodlar)
Antropomorfik Tanrı Algısına Yakın İfadeler	3	%16	Var olan, İşiten, Bilen
İnsana Benzemeyen/Kutsal Tanrı Algısına Yakın İfadeler	7	%38	Tövbe edilen, Rızası istenen, Bir tek olan, Yaratan, Her şeye gücü yeten, Her şeyi düzenleyen İbadet edilen
Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı Algısına Yakın İfadeler	8	%44	Şifa istenen, Rahman ve Rahim Olan, Her işe adı ile başlanılan, her işte adı anılan, Dua edilen Emanet edilen, Hamd edilen, Şükredilen, Kendisine sığınılan
Korkutan, Uzak Olan, Cezalandıran Tanrı Algısına Yakın İfadeler			

Toplam: 4 18

Tablo 4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf Öğretim Programında Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler

Tablo 4 incelendiğinde DKAB 4. ve 5. sınıf öğretim programında 18 farklı türde Allah'ı tanımlamak için ifadenin kullanıldığı ve bu ifadeler üzerinde yoğunlaşıldığı gözlemlenmektedir. Bu ifadeler kategorik olarak bakıldığında ilkökul din kültürü ve ahlak bilgisi 4. ve 5. sınıf öğretim programında antropomorfik Tanrı algısına yakın ifadeler %16 oranında yer verildiği bununla birlikte daha çok insana benzemeyen/kutsal Tanrı algısına yakın (%38) ifadeler yer verildiği görülmektedir. Seven, yakın olan, olumlu Tanrı algısına yakın ifadeler %44 oranında yer verilirken, korkutan, uzak olan, cezalandıran Tanrı algısına yakın ifadeler hiç yer verilmediği gözlemlenmektedir.

Kategoriler	F	%	Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler (Kodlar)	F	%
Antropomorfik Tanrı Algısına Yakın İfadeler	33	%10	Kitaplarla insanlara yol gösteren ve bilmediklerini öğreten	4	1.29
			Emirlerini bildirmek için insanlar arasından peygamberler seçen	4	1.29
			İstedığı olan ve İzniyle olan	6	1.94
			Nimetler veren/ Rezzak	19	6.13
İnsana Benzemeyen/Kutsal Tanrı Algısına Yakın İfadeler	16	%51	Yüceltilen, Yüce Olan	94	30.00
			Vahyeden	2	0.65
			Tek ve bir olan (benzeri olmayan)	9	2.90
			Sonsuz güç sahibi/güçlü ve Aziz olan	5	1.61
			En büyük olan	7	2.26
			Yoktan var eden, belirli bir düzen içinde her şeyi yaratan	8	2.58
			Hiçbir şeye muhtaç olmayan ancak her şeyin Ona muhtaç olduğu	1	0.32
			Mucize veren	4	1.29
			Dua Edilen	13	4.19
			Hesap gününün sahibi	1	0.32
			Doğmayan ve doğurmayan	1	0.32
			Eşi ve benzeri olmayan	1	0.32
			Tüm eksikliklerden uzak olan	3	0.97
			En büyük olan	7	2.26
İbadet edilen	5	1.61			
Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı Algısına Yakın İfadeler	10	%32	İşleri kolaylaştıran	4	1.29
			Seven	10	3.23
			Tövbe Edenleri Seven	1	0.32
			Affeden ve Bağışlayan	4	1.29
			Yardımcı olan	10	3.23
			Koruyup gözeten	1	0.32
			Sevgisi kazanılmak istenen	4	1.29
			Merhametli olan	6	1.94
			Her işe adı ile başlanılan, Her işte adı anılan	24	7.74
			Güvenilen	3	0.97
			İnsanların Dünyada ve Ahirette mutlu olmasını isteyen	1	0.32
			Rahman ve Rahim olan	6	1.94
			Övülen/Hamd edilen	10	3.23
			Şükredilen	13	4.19
Kendisine sığınılan	5	1.61			
Korkutan, Uzak Olan, Cezalandıran Tanrı Algısına Yakın İfadeler	14	%4	Gazap eden ve cezalandıran	4	1.29
			Hayır ve şerrin Ondan geldiğine inanılan	2	0.65
			Temizliği emreden	6	1.94
			Yardımlaşmayı zorunlu tutan	2	0.65
Toplam:	4	38		310	%100

Tablo 5. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabında Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler

Tablo 5 incelendiğinde 4. sınıf DKAB ders kitaplarında toplam 38 farklı türde Allah'ı tanımlayan ifadenin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bunlardan

94 frekans sayısı ile en çok “Yüceltilen, Yüce Allah” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadelere kategorik olarak bakıldığında DKAB 4. sınıf ders kitabında antropomorfik Tanrı algısına yakın ifadelere %10 oranında yer verildiği ancak insana benzemeyen/kutsal Tanrı algısına yakın ifadelere daha çok (%51) yer verildiği görülmektedir. Seven, yakın olan, olumlu Tanrı algısına yakın ifadelere %32 oranında yer verilirken, korkutan, uzak olan, cezalandıran Tanrı algısına yakın ifadelere de %4 oranında yer verildiği gözlemlenmektedir.

Kitapta Allah’ı tanımlamak için kullanılan ifadeler sırasıyla incelendiğinde; “Affeden ve bağışlayan” ifadesi kitapta 4 yerde geçmektedir. Yüce Allah’ın affediciliğine sığınmak,⁹¹ “affeden ve bağışlayan”⁹² şeklinde açıklama metni olarak, “Allah’ın her zaman af ve bağışlanma dilememizi emretmesi”⁹³ şeklinde *emredilen bir görev ya da zorunluluk ifadesi* olarak ve “Allah’ın tövbe edenleri sevmesi”⁹⁴ şeklinde temizlik konusunda geçmektedir.

“Hesap gününün sahibi” ifadesi kitabın bir yerinde kullanılmış ve bu konuda hiçbir açıklama yapılmamıştır.⁹⁵

“Övülen ve hamd edilen”⁹⁶ ifadesi kitapta 10 yerde; açıklama, dua ve dua tercümesi olarak geçmektedir. “Seven Allah” ifadesi ise kitapta iki şekilde yer almaktadır. Bu ifade bir yerde ayet meali olarak “çok seven”⁹⁷, 9 yerde ise “seven ve sever” şeklinde geçmektedir. Bu ifade; bir şema şeklinde⁹⁸ kitapta yer almakta ve o şemada Allah’ın sevdiği özellikler sıralanmaktadır. Burada *Allah’ın seven olma özelliğinden ziyade güzel ahlaka ait davranışlara vurgu yapılmaktadır*. Allah’ın sevdiği davranışlar bu şemada 6 farklı türde verilmektedir. Başka bir yerde ise hadis metni içinde *Allah’ın tövbe edenleri ve temizlenenleri sevdiğinden* bahsedilmektedir.⁹⁹ Son olarak bu ifade, ünite sonu testi olarak “Allah temizlenenleri sever.”¹⁰⁰ ifadesi içinde kullanılmaktadır. Kitapta Allah’ın çok seven olma sıfatına direk vurgunun yapılmaması dikkatleri çekmektedir.

“Şükredilen Allah” ifadesi 13 yerde geçmektedir. “Şükranın dile getirilmesi, şükürün ifadesi, şükretmek için sayılmayacak kadar çok sebebin

⁹¹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19.

⁹² Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 122, 126.

⁹³ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19.

⁹⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 105.

⁹⁵ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 73.

⁹⁶ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 18, 23, 26, 72, 73, 98.

⁹⁷ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19.

⁹⁸ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 53.

⁹⁹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 105.

¹⁰⁰ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 105.

olması, şükrederek Allah'ın verdiği nimetlerin kıymetinin anlaşılması", "bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin" ayeti¹⁰¹ ile *şükretmenin emredilmesi*¹⁰² şeklinde "şükredilen Allah" nitelendirmesi oluşturulmuştur. Ayrıca kitapta 2 yerde de "Rezzak" ismi kullanılmıştır. Bu ismin ne anlama geldiği geçtiği yerde değil kitabın arka sözlük kısmında açıklanmıştır.¹⁰³

"Yüceltilen ve tek olan" Allah ifadesi, 94 yerde yüceltme, 9 yerde tek olma şeklinde geçmektedir. Kitapta Allah lafzı genel itibari ile "yüce" kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.

"Sonsuz güç sahibi olan Allah" ifadesi bir yerde ve "güç sahibi olan" şeklinde ise 2 yerde kullanılmıştır. Kitapta 2 yerde de Allah'ın "Aziz" ismi kullanılmış fakat bu ismin geçtiği yerde değil kitabın arka sözlük kısmında ismin ne anlama geldiği açıklanmıştır.¹⁰⁴ "En büyük olan" ifadesi ise 4'ü teşrik tekbiri tercümelerinde olmak üzere toplamda 7 yerde kullanılmıştır.

"Yardımcı olan" Allah ifadesi 10 yerde kullanılmaktadır. Ayrıca kitapta *yardımlaşmayı zorunlu kılan bir Allah* tanımlaması da bulunmaktadır.¹⁰⁵ "Mucize veren" Allah ifadesi bir tanımın içinde, bir testte ve bir metnin içinde olmak üzere toplamda 3 yerde kullanılmaktadır. Konunun odağında ise "isrâ ve miraç" hadiseleri anlatılmaktadır. "Dua edilen" Allah ifadesi 13 yerde kullanılmaktadır. Kitapta sadece dua edilen değil aynı zamanda *dua edilmesini emreden bir Allah nitelendirmesi* de oluşturulmaktadır.¹⁰⁶ Allah'ın kendisine nasıl dua edilmesini öğrettiği örnekler¹⁰⁷ de kitapta yer almaktadır.

"Yoktan var eden, belirli bir düzen içinde her şeyi yaratan Allah" ifadesi; 2 yerde "yoktan var eden", bir yerde "belirli bir düzen içinde yaratan" şeklinde, 5 yerde ise "her şeyi yaratan" şeklinde geçmektedir. "Tüm eksikliklerden uzak olan" Allah tanımlaması ise bir yerde bilgi şeklinde, bir yerde dua tercümesi, bir yerde de hadis tercümesi şeklinde olmak üzere toplam 3 yerde geçmektedir.¹⁰⁸

"İşleri kolaylaştıran", "işleri kolaylaştıracağına inanılan"¹⁰⁹ ve "ilim için yola çıkana cennet yolunu kolaylaştıran"¹¹⁰ Allah ifadesi kitapta 3 yerde geçmektedir. "Merhametli olan Allah" *tanımlaması* ise toplamda 6 yerde

¹⁰¹ 2/ el-Bakara:152.

¹⁰² Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 18.

¹⁰³ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 126.

¹⁰⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 121.

¹⁰⁵ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 39.

¹⁰⁶ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22.

¹⁰⁷ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 26.

¹⁰⁸ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12,20,26.

¹⁰⁹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 13,25.

¹¹⁰ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 70.

geçmekte ve kitabın sözlük kısmı haricinde bu kelimenin açıklaması metin içinde bulunmamaktadır. Ayet meali¹¹¹, dua tercümesi¹¹² ve sözlükte kavram açıklaması¹¹³ olarak geçmektedir.

“Her şey O’nun isteği ve izniyle olan” Allah ifadesi; 4 yerde kullanılmaktadır. “Her işte hatırlanan, adı anılan” Allah nitelendirmesi ise 6 yerde kullanılmaktadır. Daha çok dualarda bu ifadenin oluşturulduğu gözlemlenmektedir. 18 yerde ise direkt “besmele” ifadeleri içinde kullanılmıştır.

“Güvenilen Allah” ifadesi 3 yerde geçmektedir. Bunlardan 2’si selam¹¹⁴ ile 3’ü de dua¹¹⁵ ile ilişkilendirilmiştir. *Kitapta* güvenilir/güvenilen Allah algısının öneminden çok az söz edilmesi dikkat çekmektedir.

“En büyük olan” Allah ifadesi 7 yerde tekbir ve ezan konularında geçmektedir. “İbadet edilen Allah” ifadesi ise 5 yerde geçmektedir. Allah’ın ibadet edilmesini emrettiği,¹¹⁶ kendisinden başkasına asla ibadet edilmesini istemediği,¹¹⁷ sadece kendisine ibadet edilmesini istediği,¹¹⁸ ibadet edilirken yüce Allah’ın huzuruna çıkıldığı¹¹⁹ ve ibadetlerin gösteriş için değil sadece Allah için yapılması gerektiği konularına değinilmiştir.¹²⁰

“Rahman ve Rahim olan” Allah ifadesi kitapta 6 yerde geçmektedir. Rahman ve Rahim kelimelerinin Allah’ın isimlerinden bir isim olduğu,¹²¹ besmelede ve Fatıha suresinde geçtiği belirtilmektedir.¹²² Allah’ın merhametli olduğunu gösteren bir isim olduğuna değinilmektedir.¹²³ Rahim isminin ise yine bağışlayan, merhamet eden ve ahirette sadece Mümin kullarına şefkat gösteren Allah’ın bir ismi olduğu kitabın sadece sözlük kısmında açıklanmıştır.¹²⁴

¹¹¹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15,19.

¹¹² Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 23.

¹¹³ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 125,126.

¹¹⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

¹¹⁵ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 26.

¹¹⁶ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 37.

¹¹⁷ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 58.

¹¹⁸ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 72.

¹¹⁹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 105.

¹²⁰ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 120.

¹²¹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12.

¹²² Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 13,73.

¹²³ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 13.

¹²⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 126.

“Sevgisi kazanılmak istenen” Allah ifadesi kitapta; güzel söz ve davranışlarla,¹²⁵ maddi ve manevi yönden temiz olunmasıyla¹²⁶ ve temizliğe dikkat edilmesiyle¹²⁷ elde edilebileceği ifade edilmektedir.

“Temizliği emreden ve isteyen Allah” ifadesi 6 yerde geçmektedir. Kitapta beden ve çevrenin temiz tutulmasını emreden, kalbin kirlilerden arındırılmasını isteyen¹²⁸, temizlenenleri seven,¹²⁹ temizliği isteyen,¹³⁰ mutluluk ve sağlık için temiz olunmasını isteyen, çirkin görünümü, çirkin söz ve davranışları sevmeyen,¹³¹ bu mükemmel evrenin temiz tutulmasını ve korunmasını isteyen,¹³² temizlikle sevgisi kazanılan¹³³ bir nitelendirme oluşturulmuştur.

“Vahyeden” Allah ifadesi, Allah’ın mesajını iletme biçimi olarak 2 yerde geçmektedir.

“İnsanların dünyada ve ahirette mutlu olmalarını isteyen” Allah ifadesi sadece bir yerde geçmektedir. Bu mutluluğun sağlanabilmesi için de Allah’ın dini emirlere uyulmasını ve insanların birbirlerine karşı ahlaklı olmalarını emrettiği ifade edilmiştir.¹³⁴ Yine “hiçbir şeye muhtaç olmayan ancak her şeyin Ona muhtaç olduğu”, “doğmayan ve doğurmayan”, “eşi ve benzeri olmayan”, “koruyup gözetemeyen”, “insanların dünyada ve ahirette mutlu olmasını isteyen” Allah ifadelerine de kitapta sadece bir kere değinilmektedir.

“Gazap eden ve cezalandıran” Allah ifadesi kitapta 4 yerde geçmektedir. “Allah’ın gazabını gerektiren kötü davranışlar” şeklinde sözlük kısmında,¹³⁵ bazı durumlarda cezayı gerektiren “günah davranışlar” olarak sevap-günah konusunda,¹³⁶ “olmazdı kullara ceza” ifadesiyle Aşık Veysel’in bir şiirinde “gazap eden ve cezalandıran” Allah ifadesi kitapta yer almaktadır.¹³⁷

“Hayır ve şerrin O’ndan geldiğine inanılan” Allah ifadesi kitapta Amentü duasında¹³⁸ ve sözlük kısmında¹³⁹ yer almaktadır.

¹²⁵ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 23.

¹²⁶ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 50.

¹²⁷ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 111,119.

¹²⁸ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 104.

¹²⁹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 105.

¹³⁰ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 109.

¹³¹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 111.

¹³² Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 115.

¹³³ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 119.

¹³⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 52.

¹³⁵ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 127.

¹³⁶ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 23,24.

¹³⁷ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 109.

¹³⁸ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 47.

¹³⁹ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 121.

Kategoriler	F	%	Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler (Kodlar)	F	%
Antropomorfik Tanrı Algısına Yakın İfadeler	80	%13	Var olan	6	1.03
			Gören, işiten ve bilen	30	5.16
			Nimetler veren	36	6.20
			Yediren, içiren	2	0.34
			Kendini beğenenleri, kibirli olanları ve israf edenleri sevmeyen	4	0.69
			Karşı gelmekten sakınılması isteyen	2	0.34
İnsana Benzemeyen/ Kutsal Tanrı Algısına Yakın İfadeler	335	%57	Yüce olan	73	12.56
			Sınırsız zengin olan	1	0.17
			Doğmamış ve doğrulmamış	3	0.17
			Her şeye gücü yeten (Kâdir)	6	1.03
			Dua ve ibadet edilen	15	26.16
				3	
			Hiçbir zorlukla karşılaşmayan, kolaylıkla her şeyi yapan	7	1.20
			Bir tek ve eşsiz olan	11	1.89
			Kendisinden başka ilah olmayan	6	1.03
			Yaratan, düzenleyen	21	3.61
			Hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, her şeyin Ona muhtaç olduğu (Samed)	7	1.20
			Eksik ve noksan sıfatlardan uzak	2	0.34
			Rab olan	45	7.75
			Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı Algısına Yakın İfadeler	159	%27
İnsana yakın olan	3	0.52			
Yardım istenilen ve yardımcı olan	13	2.24			
Emanet edilen ve koruyan	8	1.38			
Şifa ve zihin açıklığı veren	3	0.52			
Sevgi ve saygı gösterilen	7	1.20			
Bağışlayan, bağışlanma istenen	17	2.93			
Affeden, affetmesi istenen	5	0.86			
Ferahlık veren, kolaylaştıran	6	1.03			
Her işe adı ile başlanılan, her işte adı anılan	5	0.86			
Rahman ve Rahim Olan	7	1.20			
Rızası gözetilen	9	1.55			
Seven	2	0.34			
Merhamet eden	13	2.24			
Teslim olunan	1	0.17			
Övülmeye layık olan	1	0.17			
Güvenilen	5	0.86			
Her şeyin hesabını gören	5	0.86			
Şükredilen, hamd edilen	40	6.88			
şükredilmesini seven					
Kendisine sığınılan	6	1.03			
Korkutan, Uzak Olan, Cezalandıran Tanrı Algısına Yakın İfadeler	7	%1	Korkulan	2	0.34
			Azap eden, gazap eden	5	0.86
Toplam:	4	41		581	%100

Tablo 6. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabında Allah'ı Tanımlamak İçin Kullanılan İfadeler

Tablo 6 incelendiğinde 5. sınıf DKAB ders kitaplarında toplam 41 farklı türde Allah'ı tanımlamak için ifadenin kullanıldığı gözlemlenmektedir. 153 frekans değeri ile en çok “dua ve ibadet edilen” Allah ifadesi kullanılmış, ikinci olarak da 73 frekans değeriyle “Yüce Allah” ifadesi kullanılmıştır. “Seven Allah” ifadesi, kitapta sadece iki yerde kullanılmış, Allah'ın “adil olma” sıfatı ise sadece sözlük kısmında bir yerde kullanılmıştır. Bu ifadelere kategorik olarak bakıldığında ilkokul DKAB 5. sınıf ders kitabında antropomorfik Tanrı algısına yakın ifadeler %13 oranında, insana benzemeyen/kutsal Tanrı algısına yakın ifadeler de %57 oranında yer verildiği görülmektedir. Seven, yakın olan, olumlu Tanrı algısına yakın ifadeler %27 oranında yer verilirken, korkutan, uzak olan, cezalandıran Tanrı algısına yakın ifadeler de %1 oranında yer verildiği gözlemlenmektedir.

5. sınıf DKAB ders kitaplarında Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadeler sırasıyla incelendiğinde; “Dua ve ibadet edilen” Allah ifadesi; Allah'ın dua edildiğinde her an insanı duyması,¹⁴⁰ duanın Allah ile bir irtibat olduğu, duanın aslında bir ibadet olduğu, insanın samimiyetle isteklerini Allah'a iletmek olduğu, şükürü ve af dilemeyi içerdiği, insanı Allah'a yaklaştırdığı, sadece Allah'a dua edilebileceği, dua edenin duasına Allah'ın karşılık verdiği, Allah'ın duaları işittiği,¹⁴¹ Allah katında, duadan daha kıymetli bir ibadetin olmadığı, Allah'a dua edilmesinin gerektiği, nasıl ve ne zaman dua edilmesinin gerektiği ve dua örnekleri¹⁴² şeklinde 153 yerde kullanılmaktadır. Özel olarak “ibadet edilen” Allah ifadesi ise 34 yerde kullanılmıştır. 73 frekans değeri ile “yüce olan” Allah ifadesi genel olarak Allah lafzının başında yer almaktadır.

“Var olan” Allah ifadesi, evrende hiçbir şeyin kendiliğinden var olmadığından ve çevredeki güzelliklerden, Kur'an ayetlerinde verilen delillerden¹⁴³, inanma duygusundan,¹⁴⁴ Allah'ın diğer hiçbir varlığa benzememesinden, her resmin bir ressamı olduğu gibi evrenin de bir yaratıcısı olduğu örneklerinden¹⁴⁵ hareketle kitapta 6 yerde geçmektedir.

Yüce Allah'ın bir ve tek olması, kitapta varlıklar arasındaki uyum, Allah'ın eşi ve benzeri olmaması, hiçbir şeye ihtiyaç duymaması, Hanif dini, Tevhit

¹⁴⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 121.

¹⁴¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 34.

¹⁴² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22,23, 24, 25, 26, 27, 28, 54.

¹⁴³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12.

¹⁴⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 14.

¹⁴⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

inancı ve İhlas suresi gibi konularla ilişkilendirilerek 11 yerde anlatılmaktadır.¹⁴⁶ Yine aynı konularda ve bu konulara ilave olmak üzere şahadet,¹⁴⁷ şirk¹⁴⁸ ve oruç¹⁴⁹ konularında toplam 6 yerde “kendisinden başka ilah olmayan” Allah ifadesinden bahsedilmektedir.

“Yaratan ve düzenleyen” Allah ifadesi; 17 yerde “Yaratan”, 4 yerde “düzenleyen” Allah ifadesi olmak üzere toplam 21 yerde yer geçmektedir. Kainatın var olmasının, onun bir yaratıcısının da olduğunu göstermesi,¹⁵⁰ yaratıcının dilediği¹⁵¹ her şeyi,¹⁵² insanı,¹⁵³ gökleri ve yeri¹⁵⁴ mükemmel bir şekilde,¹⁵⁵ kolaylıkla,¹⁵⁶ bilerek,¹⁵⁷ en güzel şekilde ve adaletle¹⁵⁸ insanlar için¹⁵⁹ yaratması ve düzenlemesi¹⁶⁰ şeklinde kitapta yer almaktadır.

“Hiçbir şeye ihtiyaç duymayan ve her şeyin O’na muhtaç olduğu (Samet olan)” Allah ifadesi kitapta Allah’ın varlığı,¹⁶¹ oruç¹⁶² ve İhlas suresi¹⁶³ konularında olmak üzere toplamda 7 yerde geçmektedir.

“Her işe adı ile başlanılan, her işte adı anılan ve kendisine sığınılan” Allah ifadesi ise besmele ifadeleri ve dua metinlerinde olmak üzere toplam 11 yerde geçmektedir.

“Rahman ve Rahim olan” Allah ifadesi 7 yerde geçmektedir. Rahman ve Rahim kelimelerinin Allah’ın isimlerinden bir isim olduğu ayetlerle açıklanmaktadır.¹⁶⁴ Besmelede, İhlas ve Kevser surelerinde bu isimlerin geçtiği belirtilmektedir.¹⁶⁵ Allah’ın merhametli olduğunu gösteren bir isim olduğuna değinilmektedir.¹⁶⁶ Allah’ın Rahman olmasının bir gereği olarak yarattığı tüm kullarına merhamet ettiği belirtilmektedir.¹⁶⁷ Hem ders metinlerinde hem de sözlük kısmında bu kavramlar açıklanmıştır.

¹⁴⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

¹⁴⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 75.

¹⁴⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 71.

¹⁴⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 39.

¹⁵⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12.

¹⁵¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22.

¹⁵² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 35.

¹⁵³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 16.

¹⁵⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 17, 26, 30.

¹⁵⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 16.

¹⁵⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19.

¹⁵⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 20.

¹⁵⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 127.

¹⁵⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 16.

¹⁶⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

¹⁶¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

¹⁶² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 39.

¹⁶³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 32.

¹⁶⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 17,18.

¹⁶⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 32,97.

¹⁶⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 13.

¹⁶⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 18.

Allah'ın her şeyi görmesi ve işitmesi 14 yerde geçmektedir. Bu algı ayetlerle ve rüya örneği ile açıklanmakta,¹⁶⁸ Allah'ın her şeyi bilmesi ise; Allah'ın bilmesinin bizim bilmemize benzemediği, O'nun bilgisinin kusursuz, sonsuz ve tam olduğu, O'nun bilgisi haricinde bir yaprağın bile düşmeyeceği,¹⁶⁹ en gizli şeyleri bile hakkıyla bildiği şeklinde ayetlerle¹⁷⁰ 26 yerde anlatılmaktadır.

“Her şeye gücü yeten ve Kadir olan” Allah ifadesi kitapta 6 yerde yer almaktadır.¹⁷¹ “Hiçbir zorlukla karşılaşmayan, kolaylıkla her şeyi yapan” Allah ifadesi ise 7 yerde geçmekte ve bu algı, ayetler örneğinde gösterilmektedir.¹⁷²

“Eksik ve noksan sıfatlardan uzak olan” Allah ifadesi kitapta 2 yerde, “insana yakın olan” Allah ifadesi 3 yerde, “doğmamış ve doğrulmamış” Allah nitelendirmesi 3 yerde, “karşı gelmekten sakınılmasını isteyen” Allah ifadesi de ayet örnekleri içerisinde 2 yerde geçmektedir.¹⁷³

“Yardım istenilen ve yardımcı olan” Allah ifadesi 13 yerde geçmektedir. Dua konusunda,¹⁷⁴ ayet örneklerinde,¹⁷⁵ örnek dua metinlerinde ve açıklamalarda¹⁷⁶ bu ifadeye yer verilmektedir. Ferahlık veren ve kolaylaştıran Allah ifadesi 6 yerde geçmektedir. Hz. İbrahim kıssasında ve ayet örneklerinde¹⁷⁷ bu ifadeye değinilmektedir. “Şifa ve zihin açıklığı veren” Allah nitelendirmesi de 3 yerde geçmektedir. Sadece bir yerde Allah'ın “şifa veren” olduğuna değinilmekte,¹⁷⁸ diğer 2 yerde ise şifa ve zihin açıklığı Allah'tan istenmektedir.¹⁷⁹

“Şükredilen, hamd edilen ve şükredilmesini seven” Allah tanımlaması kitapta 40 yerde geçmektedir. Şükretmenin gerekliliğine,¹⁸⁰ duanın şükretmek olduğuna,¹⁸¹ şükretmenin bir görev olduğuna,¹⁸² verilen nimetlere değer vermenin bir şükretme biçimi olduğu¹⁸³ konularına ve

¹⁶⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19, 26, 132.

¹⁶⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 20.

¹⁷⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 72, 73, 93.

¹⁷¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22, 128.

¹⁷² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 17, 19, 22.

¹⁷³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 39, 61.

¹⁷⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 23.

¹⁷⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15.

¹⁷⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25, 28, 30, 126.

¹⁷⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25, 31.

¹⁷⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 21.

¹⁷⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 28.

¹⁸⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 16, 23, 24, 68.

¹⁸¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22.

¹⁸² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 40.

¹⁸³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 68.

benzeri konulara değinilmiştir. Kitapta 2 yerde de “yediren ve içiren” Allah ifadesi geçmektedir.¹⁸⁴

“Bağışlayan ve bağışlanma istenen” Allah ifadesi kitapta 17 yerde geçmektedir. Rahman ve Rahim isimlerinin anlamları açıklanırken, besmele konusunda,¹⁸⁵ ayet ve hadis örneklerinde¹⁸⁶ bu ifade geçmektedir. Ancak bağışlayan Allah nitelendirmesinden daha çok bağışlaması istenen bir Allah ifadesi vurgulanmaktadır.¹⁸⁷ Aynı şekilde “affeden ve affetmesi istenen” Allah ifadesi de 5 yerde geçmekte ve sadece bir yerde¹⁸⁸ Allah’ın “affeden ve affetmeyi seven” olduğuna vurgu yapılmaktadır. Diğer yerlerde sadece affetmesi istenen bir Allah ifadesi kullanılmaktadır.¹⁸⁹

“Emanet edilen ve koruyan” Allah ifadesi kitapta 8 yerde geçmektedir. Bu algı 4 yerde dua ve temenni şeklinde¹⁹⁰ diğer yerlerde ise Allah’a ait fiiller olarak yer almaktadır.¹⁹¹

Kitapta, “sevgi ve saygı gösterilen, sevgisi istenilen, rızası gözetilen ve seven” Allah ifadesinde çok ilginç bir frekans yelpazesi ile karşılaşmaktadır. Sevgi konusunda en az frekans değerine sahip olan ifade, 1 frekans değeriyle seven Allah ifadesidir. Bu algıda da Allah’ın affetmeyi sevdiğine vurgu yapılmaktadır.¹⁹²

“Merhamet eden” Allah ifadesi 13 yerde; Rahman ve Rahim isimlerinin açıklaması, Allah’ın merhametinin sonsuzluğu,¹⁹³ annenin merhameti ile kıyası,¹⁹⁴ Rab ismi ile ilişkisi¹⁹⁵ konularında ve ayet-dua örneklerinde¹⁹⁶ yer almaktadır.

“Doğmamış ve doğrulmamış” Allah ifadesi kitapta 3 yerde ayet örnekleriyle¹⁹⁷ geçmektedir. “Karşı gelmekten sakınılmasını isteyen” Allah ifadesi 2 yerde yine ayet örnekleriyle¹⁹⁸ geçmektedir. “Teslim olunan” Allah ifadesi bir yerde Hz. İbrahim örneğiyle,¹⁹⁹ “her şeyin hesabını gören” Allah

¹⁸⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 27,70.

¹⁸⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 18.

¹⁸⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25,26, 27.

¹⁸⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25, 26, 27, 28, 55, 118.

¹⁸⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 27.

¹⁸⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25,28.

¹⁹⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 28, 64, 25.

¹⁹¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 16, 18, 55, 131.

¹⁹² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 27.

¹⁹³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 17, 18, 131.

¹⁹⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 19.

¹⁹⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 54.

¹⁹⁶ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 26, 55, 61.

¹⁹⁷ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 15, 32.

¹⁹⁸ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 39, 61

¹⁹⁹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 29

nitelendirmesi de 5 yerde ayet örnekleriyle²⁰⁰ geçmektedir. “Korkulan” Allah ifadesi 2 yerde hadis örnekleriyle,²⁰¹ “azap eden, gazap eden” Allah ifadesi ise 5 yerde ayet ve dua örnekleriyle²⁰² yer almaktadır.

“Sınırsız zengin ve övülmeye layık olan” Allah ifadeleri birer yerde, “Rab” olan Allah 45 yerde ayet ve hadis örneklerinde²⁰³ ve açıklamalarda²⁰⁴ yer almaktadır. “Güvenilen” Allah ifadesi ise 5 yerde dua ile ilişkilendirilerek verilmiş²⁰⁵ ancak “adil olan” Allah ifadesine ise kitapta sözlük kısmı haricinde hiçbir yerde yer verilmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. sınıf öğretim programı Allah algısı açısından genel anlamda ve kategorik olarak incelendiğinde *antropomorfik Tanrı* algısına yakın ifadelerle %16 oranında yer verildiği ve bununla birlikte daha çok *insana benzemeyen/kutsal Tanrı* algısına yakın (%38) ifadelerle yer verildiği görülmektedir. *Seven, yakın olan, olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelerle %44 oranında yer verilirken, *korkutan, uzak olan, cezalandıran Tanrı* algısına yakın ifadelerle hiç yer verilmediği gözlemlenmektedir. Bu tabloya genel olarak bakıldığında her ne kadar 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin yaş grubuna daha uygun bir model olarak²⁰⁶ “antropomorfik” Tanrı algısına programda daha çok yer verilmesi gerektiği düşünülse de Türkiye’de yapılan araştırmalarda bu yaş dönemi çocukların zihinlerinde soyut, insana benzemeyen/kutsal Tanrı algısını kavrama yeteneğinin de olduğu görülmektedir.²⁰⁷ Türkiye’de bu yaş dönemi çocuklarda görülen antropomorfik düzey Batı’daki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında çok daha düşük düzeylerde seyretmektedir. Bunun sebebi olarak Hristiyan kültüründeki Tanrı algısına ilişkin somut sembollerin daha çok kullanılması gösterilmektedir.²⁰⁸ Bu ve benzeri sebeplerle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. sınıf öğretim programında Allah’ı tanımlamak için kullanılan ifadelerin genel olarak o yaş dönemi çocukların bilişsel gelişimlerine uygun olduğu değerlendirilebilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. sınıf öğretim programında Allah’ı tanımlamak için kullanılan ifadelerin o yaş dönemindeki çocukların olumlu

²⁰⁰ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25, 26, 53, 55, 63.

²⁰¹ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 84, 98.

²⁰² Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 53, 25, 55.

²⁰³ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 25, 26, 44, 97, 118, 120.

²⁰⁴ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 54, 131.

²⁰⁵ Yiğit ve diğerleri, *Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 22, 23, 44, 57.

²⁰⁶ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 57.

²⁰⁷ Doğan, “God and Child: Children’s God Concept and Deadlock of Cognitive Stage Theories,” 54; Yılmaz, “İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru: İstanbul/ Esenler İlçesi Örneği,” (Yüksek Lisans Tezi), 77-78.

²⁰⁸ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, 175-176.

yönde Allah algısı geliştirmelerine katkı sağlayıp sağlamadığı genel olarak incelendiğinde ise *seven, yakın olan, olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelere %44 oranında yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak araştırmanın ilk döngü kodlamaları yapılırken programda ve kitaplarda farklı bir yapının kullanıldığı gözlemlenmiştir. Programda Allah'ı tanımlamak için kullanılan ifadelerin "sığımlan, şükredilen, tövbe edilen, emanet edilen, dua edilen, rızası ve şifası istenen" şeklinde *tek yönlü bir ilişki üzerine kurulduğu yani sadece bireydeki dilek ve talepler üzerine yoğunlaştığı* tespit edilmiştir. Ancak *seven, yakın olan, olumlu ve güvenilir Allah algısının* oluşumunda özellikle *Allah'ın kuluna karşı tövbeleri kabul eden, emanet edildiğinde emaneti koruyan, şifa veren ve dua edildiğinde dualara icabet eden yönlerine vurgu yapılmasına* ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece Allah'ın Rahman ve Rahim sıfatlarına yer verilmesi bu ihtiyacı tam olarak karşılayamamaktadır. Özellikle "Günlük Hayattaki Dini İfadeler" ünitesinde bu ihtiyacın yeniden gözden geçirilmesi tavsiye edilmektedir. Diğer taraftan DKAB ilkokul 4. sınıf öğretim programında Allah'ı tanımlamaya ya da Allah algısına yönelik müstakil bir ünitenin bulunmaması da dikkat çekmektedir. O yaş döneminin bilişsel ve duyuşsal gelişim düzeyine uygun, olumlu yönde bir Allah algısı oluşturulmadan "İslam'ı Tanıyalım" ünitesinin konulması, eğitimin ve psikolojinin aşamalılık ilkesine uygun düşmemektedir.

Çocuklara Allah inancının öğretiminde onların zihin ve gönül dünyalarına hitap eden ikili bir öğretimin verilmesi gerekmektedir.²⁰⁹ Özellikle bu yaş dönemi çocukların Tanrı algılarında daha çok görülen "yargılayıcı" ve "cezalandırıcı" Tanrı algısının²¹⁰ dengelenmesi önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Hassaten 4. sınıftaki çocukların hem Tanrı'ya duydukları güvenin ve sevginin hem de Tanrı'nın kendilerini desteklediği fikrinin diğer sınıflara göre daha az; korku ve kaygı veren Tanrı algısının ise diğer sınıflara göre daha çok ön planda²¹¹ olduğu gözlemlenmektedir. *Bu ihtiyacın giderilmesine yönelik öğretim programının yeniden düzenlenmesi, "İslam'ı Tanıyalım" ünitesinden önce çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine uygun olarak "çok seven", "insana çok yakın olan", "güven veren" Allah algısının vurgulandığı yeni bir ünitenin oluşturulması önerilmektedir. Bu ünitenin 5. sınıf "Allah İnancı" ünitesinde olduğu gibi sadece Kutsal Tanrı algısını ya da Allah'ın ulûhiyetini vurgulayan; varlığı, birliği, her şeye güç yetirmesi gibi özelliklerinden daha çok çocukların duygu dünyalarına hitap eden; Vedûd (çok seven ve çok sevilen), Mu'min (güven veren,*

²⁰⁹ Ay, "Çocuklara Allah İnancının Öğretiminde Temel İlkeler,"24.

²¹⁰ Thackeray, "Children's Relational Perceptions of God," (Doktora Tezi), 119.

²¹¹ Yıldız, "İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgisinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi," (Doktora Tezi), 148.

koruyan), Mucib (duaları kabul eden), 'Adl (adaletli), Vekil (kendisine güvenenlerin işlerini yoluna koyan), Veliyy (kullarına dost), Berr (iyiliğin kaynağı), Tevvab (günahları bağışlayan), 'Afuvv (affetmeyi çok seven, çok affedici), Ğaffar (hataları örtten) gibi isim ve sıfatlarının da vurgulanarak hazırlanması önerilmektedir. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB 5. sınıf öğretim programı genel olarak incelendiğinde; müstakil olarak Allah inancına ve Allah'ı tanımlamaya yönelik bir ünitenin olduğu ancak bu ünitenin de daha çok Allah'ın uluhiyeti (Kutsal Tanrı Algısı) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ünitenin Allah'ın uluhiyetini vurgulayan özellikleri ile birlikte çocukların duyu dünyalarına hitap edecek; Allah'ın güzel isim ve sıfatlarına da ağırlık verilerek hazırlanması önerilmektedir. Her ne kadar bu ünitenin açıklamalar kısmında; öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin dikkate alınması, Allah sevgisinin esas alınması, müsamahakar ve tedriciliği önceleyen bir yaklaşımla bu ünitenin işlenmesi gerektiği tavsiye edilmiş olsa da bu üniteye daha çok insandan Allah'a doğru tek yönlü bir sevginin üzerinde durulduğu ve daha çok Kutsal Tanrı Algısı üzerine yoğunlaşıldığı gözlemlenmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. sınıf ders kitabı genel olarak incelendiğinde; *Antropomorfik Tanrı* algısına yakın ifadelerle %10, *İnsana Benzemeyen/Kutsal Tanrı* algısına yakın ifadelerle %51, *Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelerle %32, *Korkutan, Uzak Olan, Cezalandıran Tanrı* algısına yakın ifadelerle ise %4 oranında yer verildiği gözlemlenmektedir. Öğretim programında %44 oranında yer alan *Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelerin ders kitaplarında %32'lere kadar düşmesi önemli bir konu olarak dikkat çekmektedir. Bu oranlardaki düşüşün yanı sıra *Olumlu Yönde Seven ve Yakın Olan Allah* algısını geliştirmeye katkı sağlayacak "Allah'ın adaleti, kullarının dostu ve iyiliğin gerçek sahibi olması" gibi tanımlamalara da bu kitapta hiç yer verilmediği gözlemlenmektedir. Kitapta güvenilen olarak Allah'ı tanımlayan ifadenin sadece 3 yerde geçmesi ve bu algıdan daha çok İslam'ın oluşturduğu güven ve huzur ortamından bahsedilmesi dikkat çekmektedir. *Seven, Yakın Olan, Güvenilir bir Allah* algısı henüz yerleştirilmeden güven ortamlarından bahsedilmesi ve güven ortamlarının kaynağı olan Allah'a bu ortamlarda referansta bulunulmaması, Allah algısını olumlu yönde geliştirmede önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Allah algısını olumlu yönde geliştirmede en çok üzerinde durulması gereken ifade ve nitelendirmelerden biri de Allah'ın "çok seven, çok sevilen ve sevmeye en layık olan" sıfatıdır. DKAB 4. sınıf kitabında Allah'ın çok seven ve sevilen olmasından ziyade güzel ahlaka ait davranışlara vurgu yapıldığı görülmektedir. Asıl vurgunun Allah'ın sevme ve güven verme sıfatlarına yapılması bu yaş dönemi çocukların duyuşsal

gelişimi açısından önemli ve gerekli görülmektedir. Nitekim bu konuda yapılan alan araştırmalarında bu yaş grubundaki çocuklara “Eğer bir çocuk yanlış yaparsa Allah ona nasıl karşılık verir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun cevabı olarak çocukların %60’ı “cezalandırır” cevabını vermiştir. Araştırma sonuçları bu yaştaki çocukların yarısından fazlasının cezalandırıcı bir Allah algısına sahip olduklarını göstermektedir.²¹² Ayrıca bu araştırmada ilk döngü kodlamaları yapılırken fark edilen bir diğer önemli husus da *Allah’ın insanların dünyada ve ahirette mutlu olmalarını istemesine* kitapta sadece bir yerde yer verilmesi, *Gazap Eden ve Cezalandıran Allah* tanımına ise kitapta 4 ayrı yerde yer verilmesidir. Bu yaş dönemi çocukların algılarında zaten sıklıkla görülen “yargılayıcı” ve “cezalandırıcı” Tanrı algısı modelinin dengelenmesi açısından bu oranların yeniden düzenlenmesi ve Allah’ın şefkatli bir koruyucu, affetmeyi ve hataları örtmeyi çok seven, kendisine güvenenleri asla yarı yolda bırakmayan özellik ve sıfatlarına bu yaş dönemi eğitiminde daha çok vurgu yapılması önerilmektedir. Yapılan alan araştırmaları bu yaş dönemi çocuklarının %85’inin Allah’tan korktuğunu ancak bu korkunun saygı ve sevgi içeren bir korku olma özelliği taşıdığını belirtilmektedir.²¹³ Bu duyuşsal niteliğin göz önünde bulundurularak sevgi ve saygı kaynaklarının beslenebilmesi için hassas bir stratejinin belirlenmesi tavsiye edilmektedir. Kitapta “af dilemenin”, “şükretmenin”, “yardımlaşmanın” ve “duanın” Allah tarafından emredilen birer zorunluluk gibi yansıtılmasında da Allah’ın bu konulardaki latif hitabına gölge düşürebilme ihtimali bulunmaktadır. Allah’ın bu konulardaki talebinin zorunluluktan önce; insanları çok seven, onları bağışlamayı çok arzu eden ve bu sebeplerle dua edilmesini, şükredilmesini ve af dilenmesini önemseyen bir talep olarak kitaplara yansıtılması daha hassas bir yaklaşım olarak önerilmektedir. Allah’ın bazı isim ve sıfatlarının metinde geçtiği yerlerde değil de kitabın sözlük kısmında açıklanması da konunun etkililiği açısından uygun görülmemektedir. Ayrıca “hayır ve şerrin O’ndan geldiğine inanılan” Allah tanımlamasına bu yaş dönemi kitabında yer verilmesi konusu üzerinde de yeniden düşünülmesi önerilmektedir. Kötülüğün Allah’tan geldiği üzerinde bile tartışmalar devam ederken bu algı türünün somut işlemler dönemi çocuklarına hitap eden DKAB kitaplarında yer alması uygun görülmemektedir. Buna benzer bir başka husus da Kâbe’nin tarihi anlatılırken Hz. İbrahim’in *Allah’ın emri ile* bir zamanlar kimsenin olmadığı kurak ve ıssız bir vadiye eşini ve oğlunu bırakmasından bahsedilmesidir.²¹⁴ Bu metin de birçok yönden öğrencinin hazır bulunuşluluğuna, duyuşsal ve

²¹² Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 186.

²¹³ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 186.

²¹⁴ Yiğit ve diğerleri, *İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 78.

bilişsel gelişim düzeyine uygun görünmemektedir. Bu metnin olumsuz manada çocuklardaki Allah algısını etkileme potansiyeli ve *Korkutan, Uzak Olan Allah* algısını destekleme ihtimali bulunmaktadır. Bu ihtimalin dikkate alınması ve kitap için seçilen metinlerde daha özenli davranılması önerilmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf ders kitabı genel olarak incelendiğinde; *Antropomorfik Tanrı* algısına yakın ifadelerle %13 oranında yer verildiği bununla birlikte daha çok *İnsana Benzemeyen/Kutsal Tanrı* algısına yakın (%57) ifadelerle yer verildiği tespit edilmiştir. *Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelerle %27 oranında; *Korkutan, Uzak Olan, Cezalandırıcı Tanrı* algısına yakın ifadelerle ise %1 oranında yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Kitap genel olarak değerlendirildiğinde ise içsel süreçler açısından çocuktaki Allah algısını olumlu yönde desteklemeye yönelik bir stratejinin belirlenmemiş olduğu gözlemlenmektedir. Allah algısının bu yaş dönemi çocuklarda bilişsel algılamadan ziyade duyuşsal algılama üzerinden geliştiği düşünüldüğünde ve çocukta ilk önce duyuşsal düzeyde hayal edilebilen bir algıdan sonra makulleştirilebilen bir algı sürecinin var olduğu²¹⁵ göz önünde bulundurulduğunda Allah'ı tanımlamak için kitapta kullanılan ifadelerin, çocuktaki bu alt yapıyı beslemediği ve bu alt yapı ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Örneğin çocuğun duyuşsal gelişimi açısından Allah algısını olumlu yönde en çok destekleyen “Seven Allah” tanımlamasının kitapta sadece bir yerde geçmesi kitabın bütünü açısından düşünüldüğünde büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Kitapta çok yüksek frekans değerleri ile üzerinde durulan Allah'ın zatına ve uluhiyetine ait sıfatların, çocuğun algısına yerleştirilebilmesi için öncelikle çocukların duyuşsal gelişim düzeylerine uygun olan Allah'ın çok seven ve çok şefkat gösteren sıfatına vurgu yapılması ve bu algının öncelikle beslenmesi gerekmektedir. Çocuktaki algının ve kavramların ilk önce duyuşsal izlenimlerle biçimlenmesi,²¹⁶ Allah algısının gelişiminde de bu sıralamayı gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda Rahman ve Rahim isimlerinin ve bismelenin tercümelerinde “Çok Seven ve Çok Müşfik Olan”²¹⁷ anlamlarının sıklıkla kullanılması ve çocuklarda öncelikle bu algının yerleştirilmesine özen gösterilmesi bu yaş dönemi için ciddi bir gereklilik olarak görülmektedir. Yine “bağışlanma istenen” bir Allah nitelendirmesinden ziyade “çok bağışlayan” bir Allah nitelendirmesine; “affetmesi istenen” bir Allah nitelendirilmesinden önce “affeden” ve “affetmeyi çok seven” bir Allah

²¹⁵ Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki,” 426.

²¹⁶ Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki,” 426.

²¹⁷ Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, 1, 49, 76, 105, 127, 150.

tanımına vurgu yapılmasının önerilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilmektedir.

DKAB 5. sınıf ders kitabında dikkatleri çeken bir diğer konu da araştırmada *Seven, Yakın Olan, Olumlu Tanrı* algısına yakın ifadelere %27 oranında; *Korkutan, Uzak Olan, Cezalandıran Tanrı* algısına yakın ifadelere %1 oranında yer verildiği sonucuna ulaşılmış olmasına rağmen ilk döngü kodlamalarında “Güvenilen (0.86)” ve “Seven (0.34)” Allah tanımlarının, “Azap Eden (0.86)” ve “Korkulan (0.34)” Allah tanımlamaları oranı ile eşit derecede kullanılmış olduğunun tespit edilmesidir. Her ne kadar “Merhamet Eden” Allah algısı modeli “Güvenilen” ve “Seven” Allah algısı modelini desteklese de anadilde kullanılan kelimelerin dilsel yakınlık sebebi ile duygu üzerinde ve iletişimde daha büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir.²¹⁸ Bu nedenle çocuktaki duygusal izlenimlerin biçimlenmesine daha çok etki edebilecek kavramların kullanılması²¹⁹ ya da yabancı kavramların açıklamalarının ve tercümelerinin hemen o kavramın geçtiği yerde yapılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca “Azap Eden” ve “Korkulan” Allah tanımlamalarına bu yaş döneminde hiç yer verilmemesi, bu algının yerine Allah’ın “Âdil” olduğu sıfatına vurgu yapılması birçok açıdan daha gerekli ve önemli görülmektedir. Ancak kitapta Allah’ın “Âdil” olma sıfatına kitabın sözlük kısmı haricinde hiçbir yerde yer verilmemektedir. Allah algısının dengeli bir biçimde gelişmesine olanak sağlayan en önemli nitelendirme, Allah’ın “Âdil” olma sıfatıdır. Sözlük kısmı haricinde kitapta hiçbir yerde bu nitelendirmeye yer verilmemesi kitap için büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Azap Eden ve Korkulan Allah algısına sahip olan bireylerin yaşam doyumu,²²⁰ hoşgörü,²²¹ sosyal ilişki²²² düzeylerinin ve benlik değerlerinin²²³ güvenilir Allah algısına sahip olan bireylere göre daha düşük düzeyde olması göz önünde bulundurulduğunda bu algının özellikle Allah’ın “Âdil” olma sıfatı ile açıklanması ve bu kaygı düzeyinin kontrol edilmesi yönünde tedbirler alınması oldukça önemli ve gereklidir.

Özellikle bu yaş dönemindeki çocukların, Tanrı hakkındaki soyut bilgiye henüz tam olarak sahip olamaması, kendilerine aktarılan cezalandırıcı Tanrı algısını kabullenmelerine sebep olabilmektedir. Böylece kullarını çok seven, onlara dost olan, affedicî ve sayısız iyiliklerin sahibi olan Tanrı, çocuğun

²¹⁸ Mücella Can, “Etkili İletişimde Ana Dilinin Önemi Üzerine Felsefi Bir Çözümleme,” 322.

²¹⁹ Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki,” 426.

²²⁰ Kirkpatrick ve Shaver, “An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief,” 266-274.

²²¹ Beck, Richard. “God as a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration,” 125.

²²² Hayta, “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru,” 57.

²²³ Benson ve Spilka, “God image as a function of self-esteem and locus of control,” 297.

zihninde korkulan ve ceza veren bir Tanrı olarak algılanabilmektedir.²²⁴ Bu bilgi ve eğitim türü, onun hem duyu gelişimini²²⁵ hem de manevi iyi oluşunu²²⁶ temelden etkileyerek²²⁷ ona zarar verebilmektedir. Bu nedenlerle İslam inancındaki Allah'a olumlu bağlanma figürlerine,²²⁸ özellikle şefkatli, güven veren, her yerde kullarına çok yakın bir Yaratıcı ve bağlanma figürü olarak inanılan Allah'ın güzel isimlerine ve sıfatlarına; Allah'ın kulları ile arasındaki şefkatli ve güven verici ilişkiyi vurgulayan Kuran ayetlerine, bireyin Allah ile olan derin ve dinamik ilişkisini ortaya çıkaran dua örneklerine DKAB ders Programı ve kitaplarında daha çok yer verilmesi önerilmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf öğretim programları ve kitapları genel olarak incelendiğinde; bu program ve kitaplarda bilişsel ve duyuşsal olmak üzere içsel süreçler açısından çocuktaki Allah algısını olumlu yönde desteklemeye yönelik bir stratejinin belirlenmediği ve İslam inancındaki Allah'a yönelik olumlu bağlanma figürlerine gerektiği kadar yer verilmediği tespit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen mülahazalar doğrultusunda öğretim programları ve ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi, Allah algısının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayabilecek eğitim ve öğretim yaşantılarının bilimsel araştırmalar doğrultusunda planlanarak programa dâhil edilmesi önerilmektedir. Çocukların bu dönemde Allah ile sevgi yönelimli, güvenli bir iletişim ve yakınlaşma sağlayabilmesi için Allah'ın uluhiyetine (Kutsal Tanrı Algısına) ait sıfatlarından önce Allah'ın güvenli bir sığınak ve şefkatli bir koruyucu olduğunu gösteren (Seven, Yakın Olan Olumlu Tanrı Algısına) yakın ifadelerin ve sıfatların bu yaş dönemi eğitiminde öncelenmesi ve vurgulanması önerilmektedir. Ayrıca öğrencilerin Allah'ı nasıl algıladıklarını ifade edebilecekleri etkinliklerin programa dâhil edilmesi ve bu algılar üzerinde planlanan etkileşimli yöntemlerle olumlu yönde bir Allah algısının çocuklara kazandırılmaya çalışılması tavsiye edilmektedir.

²²⁴ Ay, "Çocuklara Allah İnancının Öğretiminde Temel İlkeler," 14-15.

²²⁵ Tütüncü, "Çocukta Duygu ve Heyecan Eğitimi," 276.

²²⁶ Tan, "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi," 68-70.

²²⁷ Hümeýra N. Tan ve Mualla Yıldız, "Manevi İyi Oluş Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması," 461.

²²⁸ Ghobary Bonab ve diğeri, "Attachment to God in Islamic Spirituality," 77-78.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:	Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.
Finansal Destek / Grant Support:	Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, Mary D. "Patterns of infant-mother attachments: antecedents and effects on development." *Bulletin of the New York Academy of Medicine* 61:9 (1985): 771-791.
- Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Akın, Ahmet ve Ümran Akın. "Allah Algısı Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği." *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 4:7 (2015): 0-0
- Albayrak, Ahmet. "Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1995.
- Ay, Mahmut. "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması." *AÜİFD XLVI: 2* (2005): 107-130.
- Ay, Mehmet Emin. "Çocuklara Allah İnancının Öğretiminde Temel İlkeler." *Çocuk ve Medeniyet* 6:12 (2021): 9-25.
- Bakırcıoğlu, Rasim. "Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü." Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Beck, Richard. "God as a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration." *Journal of Psychology and Theology* 34:2 (2006): 125-132.
- Benson, Peter ve Bernard Spilka. "God image as a function of self-esteem and locus of control." *Journal for the Scientific Study of Religion* 12:3 (1973): 297-310.
- Bonab B., Ghobary, Maureen Miner ve P. Marie Therese. "Attachment to God in Islamic Spirituality." *Journal Of Muslim Mental Health* 772 (2013): 77-104.
- Bowlby, John. *Attachment and Loss, Seperation, Anxiety and Anger*. Volume II London-New York: Tavistock Institute-Basic Books, 1973.
- Bowlby, John. *A Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. U.S.A and Great Britain: Basic Books; Routledge, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *El-Câmi'û's-Sahîh*. Tah. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. Dâru Tavkı'n-Necâ(h), 1422.
- Büyüköztürk, Şener, K. Ebru Çakmak, E. Özcan Akgün, Şirin Karadeniz ve Funda Demirel. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pagem Yayınları, 2020.
- Cassidy, Jude ve Phillip Shaver. R. *Handbook of Attachment*. New York; London: The Guilford Press, 2008.
- Can, Mücella. "Etkili İletişimde Ana Dilinin Önemi Üzerine Felsefi Bir Çözümleme." *Turcology Research* 74 (2021): 315-323.

- Cansoy, Ramazan ve Muhammet E. Türkoğlu, Verilerden Anlam İnşa Etme Süreci, Selahattin Turan (Dü.) içinde, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Doğan, Rümeyza N. "God and Child: Children's God Concept and Deadlock of Cognitive Stage Theories." *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 59:1 (2023): 54-60.
- Elkind, David. "The Origins of Religion in The Child." *Review of Religious Research* 12: 1 (1970): 35-42.
- Evkuran, Mehmet. "İslâm Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru." *İslâmî İlimler Dergisi* 2:1 (2007): 45-62.
- Freud, Sigmund. *Totem and Tabu*. New York: Moffat, Yard and Company, 1919.
- Gottlieb, Eli. "Dini Düşüncenin Gelişimi." Çev. Cemil Osmanoğlu, Mustafa Ulu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12:1 (2012):269-289.
- Goldman, Ronald. "Düşünme ve Dine Tatbiki." Çev. S. Akyürek. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2001): 419-448.
- Goldman, Ronald. *Religious Thinking From Childhood to Adolescence*, New York: The Seabury Press, 1968.
- Güler, Özlem. "Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması." *AÜİFD* 48:1 (2007): 131.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk. Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, 1993.
- Harms, Ernest. "The Development of Religious Experience in Children." *The American Journal of Sociology*, 50:2 (1944): 112-122
- Hayta, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru." *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4:12 (2006): 29-63.
- "İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı." Öğretim Programları Din Öğretimi Genel Müdürlüğü MEB, <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>
- Kirkpatrick, Lee A. ve R. Phillip Shaver. "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief." *Personality and Social Psychology Bulletin* 18:3 (1992): 266-275.
- Kohlberg, Lawrence. "The development of children's orientations toward a moral order I. sequence in the development of moral thought." *Vita humana*, 6 (1963): 11-33.
- Köylü, Mustafa. "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi." *AÜİFD*, 45:11 (2004):137-154.
- Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc. *El-Câmi'ü's-Sahih*. Tah.. Muhammed Fuâd Abdülbaki. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, tsz.
- "Ortaokul 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı." Öğretim Programları Din Öğretimi Genel Müdürlüğü MEB, <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>
- Oser, Fritz K. ve Paul Gmiinder. *Religious Judgement: A Developmental Perspective*. Birmingham, AL: Religious Education Press, 1991.

- Öztabak, Muhammed, Ü. ve Suat Altıntaş. "Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi." *Talim: Journal Of Education in Muslim Societies and Communities* 4:1 (2020): 43-77.
- Öztürk, Mualla. "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı." *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları (1981): 206-210.
- Ratcliff, Donald. *Hanbook of Children Religious Education*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2007.
- Ruchgy, Wayne. J. "The Relationship of Mental Representation of God to Levels of Faith Development." Doktora Tezi, The University of Detroit Mercy, Detroit, Michigan, 2004.
- Rizzuto, Ana-Marie. *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Parladır, Selahattin. "Din Eğitiminde Hedefler." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995): 79-102.
- Piaget, Jean. "Piaget's theory of cognitive development." *Childhood Cognitive Development: The Essential Readings* 2 (2000): 33-47.
- Piaget, Jean. *Çocukta Zihinsel Gelişim*. Çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: Cem Yayınları, 1999.
- Piaget, Jean. *Çocuğun Ahlaki Yargısı*. Çev. İdil Dünder. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Vergote, Antonie. *Din, İnanç ve İnançsızlık*. Çev. V. Uysal. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Tan, Hümeyra Nazlı. "Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi (Eğitimciler Örneği)." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2023.
- Tan, Hümeyra Nazlı ve Mualla Yıldız. "Manevi İyi Oluş Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması." *Dini Araştırmalar Dergisi* 25:63 (2022): 447-476.
- Thackeray, Amanda, "M. Children's Relational Perceptions of God." Doktora Tezi, The Florida State Univ. College of Human Sciences, Florida, 2000.
- Tütüncü, Mustafa. "Çocukta duygu ve heyecan eğitimi." *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987): 265-284.
- Winnicott, Donald, W. *Playing and Reality*. London: Tavistock Publication, 1971.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983, 1987.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Yıldız, Mualla. "İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2012.
- Yıldız, Murat ve Vehbi Ünal. "Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6:4 (2017): 8-21.

- Yılmaz, Semra. A. "İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru: İstanbul/ Esenler İlçesi Örneği." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Yiğit, Hulusi, Ö. Emine Doğan, Sümeyye Kırman, Furkan Özudođru ve Dilek Menküç. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 2022.
- Yiğit, Hulusi, Abdullah Açık, Ö. Emine Doğan ve E. Elif Dirlik. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 2022.

